

UNIVERZITET CRNE GORE
INSTITUT ZA STRANE JEZIKE

Balša Ivanović

**Domestikacija i forenizacija u prevodima
poeme *Moskva-Petuški* Venedikta Jerofejeva
na engleski i srpski jezik**

MAGISTARSKI RAD

Podgorica, 2015.

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANTU

Ime i prezime: Balša Ivanović

Datum i mjesto rođenja: 20.07.1986. Cetinje, Crna Gora

Naziv završenog osnovnog studijskog programa i godina diplomiranja:

Univerzitet Crne Gore, Institut za strane jezike Podgorica, Prevodilaštvo – modul: engleski i ruski, 2013.

INFORMACIJE O MAGISTRASKOM RADU

Naziv postdiplomskog studija: Magistarski studij prevodilaštva

Naslov rada: Domestikacija i forenizacija u prevodima poeme *Moskva-Petuški* Venedikta Jerofejeva na engleski i srpski jezik

Fakultet/Akademija na kojem je rad odbranjen: Institut za strane jezike

UDK, OCJENA I ODBRANA MAGISTARSKOG RADA

Datum prijave magistarskog rada:

Datum sjednice Vijeća univerzitetske jedinice na kojoj je prihvaćena tema:

Komisija za ocjenu teme i podobnosti magistranta:

Mentor: Doc. dr. Olivera Kusovac

Komisija za ocjenu rada:

Komisija za odbranu rada:

Lektor:

Datum odbrane:

Datum promocije:

Apstrakt: *Ovaj rad se bavi prevodilačkim strategijama zvanim domestikacija i forenizacija kroz analizu kulturološko-specifičnih elemenata u poemi Moskva-Petuški Venedikta Jerofejeva u prevodima na engleski i srpski jezik. Ove strategije je osmislio teoretičar prevođenja Lorens Venuti. Navedeno djelo je uzeto za korpus zbog toga što predstavlja prevodilački izazov zbog svoje kompleksnosti, pogotovu kad se analizira u prevodima na engleski i srpski jezik. U radu će se poći od hipoteze da će tokom analize autor naići na više primjera domestikacije u prevodima na engleski jezik, nego u prevodima na srpski jezik. Ova hipoteza se oslanja na teoriju polisistema Itamara Even-Zohara. Polazeći od definicije Havijera Franka, pokušaćemo da izdvojimo i klasifikujemo kulturološko-specifične elemente iz ovog djela, kako bismo na kraju utvrdili, kroz njihovu analizu, u kojoj mjeri su bile svrsishodne i praktično primjenljive strategije domestikacije i forenizacije u jeziku cilju.*

Ključne riječi: *domestikacija, forenizacija, kulturološko-specifični elementi, Moskva-Petuški, prevođenje*

Abstract: *This paper deals with the translation strategies called domestication and foreignization through the analysis of culture-specific items in the prose poem Moscow to the End of the Line by Venedikt Erofeyev in the English and Serbian translations. These strategies were established by the Translation Studies scholar Lawrence Venuti. The presented piece of literature was selected as a corpus due to the fact it poses a challenge for translation because of its complexity, especially when it is analyzed in translations into English and Serbian. In this paper I will start from the hypothesis stating that, during the analysis, more example will be found in the translation into English than in the translation into Serbian. This hypothesis is based on the polysystem theory of Itamar Even-Zohar. Starting from, I will try to distinguish and classify the culture-specific items from this literary work, in order for us to see, through their analysis, to which degree domestication and foreignization strategies were purposeful and practically applicable in the target language.*

Key words: *domestication, foreignization, culture-specific items, Moscow-Petushki, translation*

SADRŽAJ

0 Uvod.....	6
1. TEORIJSKI OKVIR.....	8
1.1 Komunikativni aspekti prevođenja.....	11
1.2 Pojam nevidljivosti u prevođenju.....	14
1.3 Kulturološko-specifični elementi u prevođenju.....	21
1.3.1 Frankove metode prevođenja kulturološko-specifičnih elemenata.....	23
1.3.1.1 Očuvanje.....	24
1.3.1.2 Supstitucija.....	25
1.4 Veza između prevodilačke strategije i pozicije prevedene književnost unutar književnog polisistema.....	27
1.5 O poemi <i>Moskva-Petuški</i>	31
1.6 Metodološki okvir.....	33
2. ANALIZA KORPUSA	35
2.1 Kulturološko-specifični elementi u poemi <i>Moskva-Petuški</i>	37
2.1.1 Imena.....	37
2.1.1.1 Toponimi.....	38
2.1.1.2 Antroponimi.....	41
2.1.2 Vulgarizmi, psovke, žargonizmi, sleng.....	43
2.1.3 Frazeologizmi.....	53

2.1.4 Fraze prilikom obraćanja.....	56
2.1.5 Realije.....	58
2.1.6 Distribucija prevodilačkih strategija kroz korpus i rezultati analize.....	64
3. Zaključak.....	66
Bibliografija.....	68

UVOD

Teorija prevođenja, kao relativno mlada nauka, poprima sve veći značaj u oblasti translatologije i, uz punu afirmaciju, doživljava globalnu ekspanziju tokom osamdesetih i devedesetih godina. Sa njenim razvojem, došlo je i do pojave brojnih teoretičara sa različitim pristupima prevođenju i različitim teorijama. Velikom značaju, koji danas teorija prevođenja ima u svijetu, posebno su doprinijeli istaknuti teoretičari poput: Lorensa Venutija, Itamara Even-Zohara, Judžina Najde, Pitera Njumarka, Mone Bejker, Havijera Franka i drugih. Danas, njihove teorije i tehnike prevođenja se u velikoj mjeri primjenjuju u svim sferama prevođenja i iz dana u dan osvajaju nove djelove svijeta.

Termine *domestikacija* (engl. *domestication*) i *forenizacija* (engl. *foreignization*) prvi put je uveo Lorens Venuti (1995.) iako se slični koncepti javljaju mnogo ranije u historiji, kao na primjer u devetnaestom vijeku kod Fridriha Šlajermahera. Te dvije strategije odnose se kako na izbor teksta za prevođenje tako i na prevodilačke metode. Domestikacija znači prevođenje transparentnim, tečnim, „nevidljivim“ stilom, kako bi se smanjila „stranost“ prevoda. Forenizacija, s druge strane, znači izbor stranog teksta i metoda koje su u opoziciji prema dominantnim kulturnim vrijednostima ciljnog jezika.

Već prema samom naslovu teze *Domestikacija i forenizacija u prevodima poeme Moskva-Petuški Venedikta Jerofejeva na engleski i srpski jezik* može se primijetiti da ćemo se u ovom radu najviše oslanjati na pomenutu Venutijevu podjelu prevodilačkih strategija koristeći termine domestikacija i forenizacija, jer smatramo da je upravo ova teorija najprijemčivija za rad s obzirom da ćemo se u radu baviti analizom tri jezika: ruskog, engleskog i srpskog. Kapitalno djelo *Moskva-Petuški*, koje je uzeto kao korpus za analizu, je na ruskom, dok su prevodi u kojima će se analizirati određene kategorije elemenata na engleskom i srpskom. Pored Venutija, praktični rad na korpusu oslanjaće se na teorijske radove još nekoliko imena iz oblasti prevodilačkih i kulturoloških studija, kao što su Fridrih Šlajermaher, Itamar Even-Zohar, Havijer Franko i drugi. Za kategorizaciju elemenata za analizu korišće se kulturološko-specifični elementi kroz čije će se primjere uočiti strategije domestikacije i forenizacije.

U radu će se poći od hipoteze da će tokom analize autor naići na više primjera domestikacije u prevodima na engleski jezik, nego u prevodima na srpski jezik. Ovakva hipoteza oslanja se na teoriju Even-Zohara po kojoj se pretpostavlja da su dominantniji, snažnije razvijeni književni sistemi zatvoreniji za strane kulture i češće pribjegavaju strategiji domestikacije težeći da upodobe strane elemente svom izvornom sistemu, dok je u, uslovno rečeno, slabijim, manje dominantnim sistemima situacija obrnuta, tj. otvorenost za strane elemente je mnogo veća.

Cilj istraživanja nije da izvrši evaluaciju postojećih prevoda poeme *Moskva-Petuški*. Umjesto toga, cilj je da pokaže kako se u različitim kulturama i u različitim prevodima pojedine kategorije prevode, da se identifikuju prevodilačke strategije koje možemo označiti kao domestikacija i forenizacija, a zatim da se uporede ti elementi u dva prevoda kako bismo vidjeli koliko je pojedina strategija zastupljena u pojedinom prevodu, i koliko se pomenuta hipoteza u ovom slučaju pokazuje validnom.

Rad počinje velikim poglavljem koji se tiče teorijskog okvira u kome su sadržane sve teorije i prevodilačke strategije sa potpoglavljima relevantnim za ovaj rad. U okviru ovog poglavlja obrađeno je potpoglavlje koje se zove Metodološki okvir. U tom dijelu smo objasnili analitički okvir koji smo koristili u analizi ovog djela.

Nakon toga, slijedi drugo, takođe, veliko poglavlje tj. analiza korpusa sa kompletnom kategorizacijom elemenata za analizu, koje, takođe, sadrži manja potpoglavlja, zaključno sa potpoglavljem koje se tiče distribucije prevodilačkih strategija kroz korpus i rezultata analize.

Treće poglavlje čini zaključak kojim se zaokružuje rad sa rezultatima do kojih se došlo kroz analizu korpusa. U zaključku ćemo vidjeti koliko je tema bila obradiva, da li se hipoteza potvrdila ili nije, i na kraju u kojoj mjeri su bile svrsishodne i praktično primjenljive strategije domestikacije i forenizacije u jeziku cilju.

Na kraju slijedi bibliografija koja je korišćena za izradu ovog rada.

Sedamdesetih godina studije prevodilaštva su zauzimale vrlo malo mjesta u primjenjenoj lingvistici, a još manje u studijama književnosti, i ni malo mjesta u kulturološkim studijama.¹ U debati o prevođenju dominirao je kritički jezik, koji je davao ocjenu i sud o prevedenim tekstovima na osnovu njihove tečnosti i pristupačnosti. Forenizirani prevodi su često osuđivani kao „čudan i negramatičan prevod“² (pisanje je izgubljeno negdje između jezika izvora i jezika cilja), a kritičari su gledali na to kao neuspjeh da se razumiju uslovi transfera između jezika.

Iako prevođenje datira još iz antičkih vremena, tek osamdesetih godina prošloga vijeka, kako navodi Suzan Bassnet (Susan Bassnett), „prevođenje su počeli da uzimaju za ozbiljno i više se na njega nije gledalo kao na nenaučnu oblast od sekundarnog značaja“³ a tek se devedesetih „prevođenje počelo doživljavati kao temeljni čin ljudskog kontakta“.⁴

Kako se navodi u knjizi "Construction of Culture", seminar u Luvenu 1976. godine na kome je Andre Lefever (André Lefevere) dobio zadatak da osmisli definiciju studija prevodilaštva, za Suzan Bassnet bio je prvi jasan signal promjene. Lefeverov cilj bio je da „osmisli neku sveobuhvatnu teoriju koja će se moći koristiti kao smjernica za prevodilaštvo“⁵, tako da bi prevodilaštvo, koje bi bilo u skladu sa tim smjernicama, moglo da utiče na razvoj ciljne kulture.

Prevođenje je prije svega jedan kompleksan proces ponovnog pisanja koji se pojavljuje kroz mnoge konfliktne teorijske i praktične situacije tokom istorije. Ono što se

¹ Susan Bassnett; Andre Lefevere, *Constructing Cultures: Essays on Literary Translations*, Great Britain, The Cromwell Press Ltd., 1998, str. 128 ("The study of translation occupied a minor corner of applied linguistics, an even more minor corner of literary studies, and no position at all in the newly developing cultural studies.")

² *Ibid.*, str. 129 („Foreignizing translations were often condemned as awkward and ungrammatical translation“)

³ Susan Bassnett, *Translation Studies*, London and New York: Routledge, 1980, str. 1 ("the subject began to be taken seriously and was no longer seen as an unscientific field of enquiry of secondary importance")

⁴ *Ibid.*, str. 1 ("translation began to be seen as a fundamental act of human exchange")

⁵ *Ibid.*, str. 57 ("to produce a comprehensive theory which can be used as a guideline for producing translations")

sa sigurnošću može reći za prevođenje jeste da ima istorijski karakter koji je u potpunosti povezan sa pojmom jezika i sa lingvističkom zajednicom. Činjenica da u prevođenju postoji miješanje dvije ili više kultura podrazumijeva nestabilnu ravnotežu snaga, ravnotežu koja će u velikoj mjeri zavisiti od kulture na koju se prevodi i sa koje se prevodi.

Kako Havijer Franko (Javier Franco) navodi u svom radu "Culture-Specific Items in Translation", *Translation Power Subversion*, u principu, prevod, koji se nudi čitaocu kao takav, nastoji da po definiciji zadovolji dva osnovna preduslova koje je Gideon Turi definisao na sljedeći način:

Književni prevod je proizvod jednog složenog procesa, koji neizbježno uključuje dva jezika i dvije književne tradicije. Stoga se za književni prevod može konstatovati sljedeće:

(1) da je to prevod koji pripada drugom književnom polisistemu, izvornom, i da zauzima odgovarajuću poziciju unutar njega.

(2) da je to književni tekst koji ima svoju vrijednost u jeziku cilju, odnosno da zauzima odgovarajuće mjesto u ciljnom književnom polisistemu.

Ne možemo govoriti o prevođenju a da ne pomenemo usku povezanost sa kulturom. Veza između prevođenja i kulture je česta tema u studijama prevodilaštva, usljed čega su proizišle i brojne teorije koje se bave tim aspektom. Suzan Bassnet zaključuje da "uprkos raznovrsnosti metoda i pristupa, ona zajednička crta velikog broja istraživanja u studijama prevođenja jeste upravo naglasak na kulturološkom aspektu prevođenja, na kontekstu u kome dolazi do prevođenja".⁶ Upravo iz jedne ovakve spone između prevođenja i kulture, vrlo je teško jasno definisati i razgraničiti jedno od drugog jer je sve u jeziku kulturološki proizvedeno, pa i sam jezik.

Međutim, osim što se prevođenje istraživalo i na samom tekstu, ono predstavlja i komunikativni čin, od čega zavisi kontekst i transfer ciljne poruke. O tome će biti riječi u

⁶ Susan Bassnett, *Translation Studies*, London and New York: Routledge, 1980, str. 2 ("...despite diversity of methods and approaches, one common feature of much of the research in Translation Studies is an emphasis on cultural aspect of translation, on the contexts within which translations occur...")

narednom poglavlju, a time se između ostalih, u velikoj mjeri bavio teoretičar prevođenja Gideon Turi.

Formalista Gideon Turi (Gideon Toury) pokušao je da definiše prevođenje kao komunikativni čin stavljajući pritom u prvi plan jezik izvor i norme kulture jezika cilja koje ograničavaju komunikaciju. Po njegovim riječima, prevođenje:

je komunikacija u prevedenoj poruci unutar određenog kulturološko-lingvističkog sistema, sa svim relevantnim posljedicama za rastavljanje izvorne poruke, uspostavljanje nepromjenljivog, njegov transfer preko kulturološko-lingvističkih granica i ponovno sastavljanje ciljne poruke.⁷

Ukoliko je komunikacija u prevođenju definisana kao prenos nepromjenljivog, zar sama potreba da se uspostavi nepromjenljivo ne znači da prevođenje obavlja možda i nešto više od komunikacije? Izvorna poruka se uvijek interpretira i ponovo osmišljava, naročito u kulturnim formama koje su otvorene za interpretaciju, poput književnih tekstova, filozofskih rasprava, filmskih prevoda, pravne ostavštine itd. Na koji način izvorna poruka uopšte može da bude nepromjenljiva ukoliko podliježe procesu „uspostavljanja“ u „određenom“ ciljnom jeziku i kulturi? Ona se uvijek rekonstruiše u skladu sa različitim skupom vrijednosti i uvijek varira u zavisnosti od različitih jezika i kultura. Turi se na kraju suočava sa problemom komunikacije tako što ga u potpunosti izbjegava: on je pomjerio fokus sa istraživanja ekvivalencije između prevoda i stranog teksta i umjesto toga fokusirao se na prihvatljivost prevoda u ciljnoj kulturi.

Iako niko, kako izgleda, ne poriče da komunikacija predstavlja primarni cilj i funkciju teksta koji se prevodi, u današnje vrijeme nije zastupljeno mišljenje da je prevođenje jednostavni komunikativni čin. U modernoj teoriji prevođenja povezanoj sa kontinentalnim filozofskim tradicijama kao što su egzistencijalna fenomenologija i

⁷ Gideon Toury, *In Search of a Theory of Translation*, Tel Aviv, Porter Institute for Poetics and Semiotics, 1980, str. 17 (“Translation is communication in translated messages within a certain cultural-linguistic system, with all relevant consequences for the decomposition of the source language, the establishment of the invariant, its transfer across the cultural-linguistic border and the recomposition of the target message.”)

poststrukturalizam, jezik predstavlja nit sačinjenu od misli i mjesto brojnih određenja, tako da se prevod u startu posmatra kao tekst na stranom jeziku koji je oplemenjen domesticiranim značajem. Kroz prevod se nikad ne komunicira na komplikovan način zato što prevodilac premošćuje lingvističke i kulturalne razlike stranog teksta tako što ih smanjuje i dodaje im nove razlike, uglavnom domesticirane, koje su izvučene iz kulture i jezika recepcije kako bi se omogućilo stranom da se tu primi. Zatim, strani tekst ne komunicira u tolikoj mjeri kao što je propisano domesticiranom razumljivošću i interesima. Dakle, sam tekst za prevođenje se zasniva na dobrom izboru, koji je vrlo selektivan i motivisan, koji će nastaviti razvoj diskursnih strategija, i to domesticiranim strategijama. Stoga je proces domestikacije totalizirajući, iako nikad u potpunosti kompletan, nikad konačan i finalan.

Imajući u vidu proces domestikacije, prevođenje je pokrenulo teoretičare na etička razmatranja, dok su dopuštena odstupanja formulisana kako bi se povratila i sačuvala „stranost“ stranog teksta. Međutim, etika koja odbija efekte domestikacije može se formulisati i praktikovati primarno u pogledu domestikacije, na domaćem dijalektu, registru, diskursu, i stilu. Ovo znači da se lingvističke i kulturne razlike stranog teksta mogu signalizirati indirektno, njihovim izmještanjem u prevođenju, kroz domesticiranu različitost uvedenu u vrijednosti i institucije u domaćem okruženju. Ovaj etički stav je stoga uporedan sa političkom agendom: domesticirani termini postaju fokus ponovnog pisanja prevoda, diskursnih strategija, gdje su hijerarhije, koje rangiraju vrijednosti u domaćoj kulturi, različito raspoređene kako bi se započeo proces otuđivanja, kanonske reforme, ideološke kritike i institucionalne promjene. Prevodilac može da smatra da sami koncept „domaćeg“ zaslužuje preispitivanje zbog svog prikrivanja heterogenog i hibridnosti koji mogu da komplikuju postojeće stereotipe, kanone, i standarde koji se primjenjuju u lingvistici.

Motivisan ovakvom etičkom politikom različitosti, prevodilac nastoji da izgradi zajednicu sa stranim kulturama, da razmijeni razumijevanje sa njima i da radi na projektima koji su zasnovani na tom razumijevanju, čak do te mjere da omogućava da se preispitaju i razviju domaće vrijednosti i institucije. Sami impuls da se nastoji da se izgradi zajednica na strani sugerise da prevodilac želi da proširi ili završi određenu domesticiranu

situaciju, da kompenzuje nedostatak u jeziku i literaturi prevođenja, u prevodilačkoj kulturi. Etički i politički motivisan prevodilac ne može a da ne primijeti nedostatak ravnopravnosti u prevođenju, stimulisan interesom za stranim, ali koji se neizbježno usmjerava ka primaocu.

Kada je riječ o romanu danas, prevodioci romana u većini jezika zadržavaju nepromijenjene osnovne elemente narativne forme. Radnja se ne piše nanovo kako bi se izmijenili događaji ili njihov redosljed. Datumi, istorijska i geografska obilježja, imena junaka – čak iako su ta imena prilično komplikovana ili zvuče „forenizirano“ – to se uglavnom ne mijenja ili se mijenja samo u rijetkim slučajevima (npr. ruska imena). „Savremeni kanoni preciznosti su zasnovani na prilagođenosti stranom tekstu: precizan prevod nekog romana ne samo da mora da proizvede osnovne elemente narativne forme, već takođe treba da otprilike zadrži isti broj strana.“⁸

Govoreći o ovome, upravo kroz uporednu analizu prevoda poeme *Moskva-Petuški*, susrijećemo se sa velikim brojem ruskih imena i geografskih obilježja koja nekada zvuče „forenizirano“, a nekada „domesticirano“. Naravno, kroz analizu će se vidjeti da li su ti prevodi i u kojoj mjeri forenizirani ili domesticirani, kada govorimo o imenima, kao prvoj kategoriji koju ćemo analizirati. Međutim, nikako ne smijemo smetnuti s uma činjenicu da je prevodilac taj koji igra ulogu posrednika između pisca i čitalačke publike. Upravo tada dolazi do izražaja njegova (ne)vidljivost u prevođenju. Kao vrlo važan koncept u prevođenju, Venuti uvodi termin *nevidljivost* kako bi objasnio stepen prisutnosti prevodioca na relaciji jezik izvor-jezik cilj. Ovo će se posebno razmatrati u sljedećem poglavlju u kome će biti objašnjeno na koje sve načine prevodilac može da bude prisutan ili manje prisutan u prevođenju.

⁸ Lawrence Venuti, *Translation Changes Everything; Theory and Practice*, London and New York, Routledge, 2013, str. 24 (“Contemporary canons of accuracy are based on an adequacy to the source text: an accurate translation of a novel must not only reproduce the basic elements of narrative form, but should also do so in roughly the same number of pages.”)

Ono što je važno istaći, pogotovu prilikom uporedne analize dva prevoda, o čemu će biti riječi u ovom radu, jeste upravo prisutnost prevodioca i njegova aktivnost. Tek kroz uporednu analizu prevoda na više jezika (u ovom slučaju: ruski, engleski i srpski jezik), možemo da primijetimo ili ne primijetimo prevodioca tj. koliko je on uopšte prisutan u ciljnoj kulturi i jeziku cilju. U novije vrijeme, uporedo sa razvojem studija prevodilaštva, taj pojam nevidljivosti dobija sve više na značaju.

U nekim slučajevima prisustvo prevodioca, kao posrednika između jezika izvora i jezika cilja, je vrlo poželjna kako bi se napravila sprega između kulture izvora i ciljne kulture, i kako bi se čitalačka publika približila samoj materiji. Međutim, ta prisutnost ponekad može da dovede i do veće otuđenosti jezika izvora od jezika cilja. Stoga je uloga prevodioca u ovom slučaju veoma bitna, tj. važno je do koje mjere on treba da bude „vidljiv“, odnosno „nevidljiv“.

Jedan od ključnih problema u najnovijim teorijama prevođenja jeste da li prevodilac treba da ostane nevidljiv ili ne. Termin nevidljivost se opisuje kao stepen do koga odgovarajuće prevodilačke tradicije tolerišu prisutnost prevodioca u prevodu.⁹ *Nevidljivost* (engl. *invisibility*) je termin koji koristi poznati američki teoretičar u oblasti studija prevođenja Venuti (Lawrence Venuti) kako bi objasnio situaciju i aktivnost prevodioca u savremenoj anglo-američkoj kulturi.¹⁰ Po mišljenju Lorensa Venutija, nevidljivost se tipično ostvaruje na dva načina:¹¹

1) prevodioci nastoje da prevode „tečno“ na engleski, proizvodeći idiomatske i „čitljive“ ciljne tekstove, stvarajući „iluziju transparentnosti“;

⁹ Basil Hatim, *Teaching and Researching Translation*, London, Longman, 2001, str. 45 (“The term invisibility describes the extent to which certain translation traditions do not tolerate the often intrusive presence of the translator in the translation.”)

¹⁰ Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility A History of Translation*, London - New York, Routledge, 1995, str. 1 (“Invisibility” is the term used to describe the translator’s situation and activity in contemporary Anglo-American culture.”)

¹¹ Jeremy Munday, *Introducing Translation Studies Theories and Applications*, London - New York, Routledge, 2001, str. 146

2) tekstovi koji se prevode se tipično čitaju u ciljnoj kulturi na sljedeći način:

Prevedeni tekst, bilo da je proza ili poezija, fikcija ili ne, mnogi izdavači, kritičari i čitaoci smatraju prihvatljivim ukoliko je tečan, kada ga nedostatak svake lingvističke i stilističke osobenosti čini transparentim, imajući u vidu činjenicu da odražava ličnost ili namjeru stranog pisca ili osnovno značenje stranog teksta – drugim riječima, da prevod u suštini nije prevod, već „original“.¹²

Iako se ova dva termina vezuju za Venutija, oni datiraju još od ranije. Domestikacija je poznata još iz doba antičkog Rima, a forenizacija još iz perioda klasicizma i romantizma u njemačkoj kulturi.¹³ Prema Venutiju, prvi termin se odnosi na „etnocentrično svođenje stranog teksta na kulturne vrijednosti jezika cilja“, a za koje Venuti koristi frazu „*bringing the author back home*“, dok se drugi termin odnosi na „etnodevijantni pritisak na te iste kulturne vrijednosti kako bi se registrovala lingvistička i kulturna razlika stranog teksta, a koji, kako Venuti navodi „*sending the reader abroad*“.¹⁴ Domestikaciju Venuti pridružuje Šlajermaherovom (Shleiermacher) opisu prevođenja u kome on kaže da prevodilac „ostavlja pisca po strani, koliko je god to moguće, i usmjerava autora ka njemu“¹⁵. Domestikacija dalje podrazumijeva privrženost domaćim književnim zakonitostima, pažljivo odabirajući tekstove koji će vjerovatno biti podložni takvoj strategiji.

¹² Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility A History of Translation*, London - New York, Routledge, 1995, str. 19-20 (“A translated text, whether prose or poetry, fiction or nonfiction, is judged acceptable by most publishers, reviewers, and readers when it reads fluently, when the absence of any linguistic or stylistic peculiarities makes it seem transparent, giving the appearance that it reflects the foreign writer’s personality or intention or the essential meaning of the foreign text—the appearance, in other words, that the translation is not in fact a translation, but the “original.”)

¹³ Goran Schmidt, “Foreignization and domestication in the Croatian translations of Oscar Wilde’s *The Picture of Dorian Gray*”, *Jezikoslovlje* 14.2-3 (2013): 537-548 (“Although readily associated with Venuti, these terms do not represent new concepts. Domestication has been known at least since ancient Rome, and foreignization at least since the Classical and Romantic periods of German culture.”)

¹⁴ Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility A History of Translation*, London - New York, Routledge, 1995, str. 20 (“an ethnocentric reduction of the foreign text to target-language cultural values, bringing the author back home, and a foreignizing method, an ethnodeviant pressure on those values to register the linguistic and cultural difference of the foreign text, sending the reader abroad.”)

¹⁵ Jeremy Munday, *Introducing Translation Studies Theories and Applications*, London - New York, Routledge, 2011, str. 146 (“leaves the writer alone as much as possible and moves the reader towards the writer”)

Forenizacija, s druge strane, podrazumijeva odabir stranog teksta i razvijanje prevodilačkog metoda uz isključivanje dominantnih kulturnih vrijednosti u jeziku cilju. To je metoda koju preferira Šlajermaher, čiji opis ove prevodilačke strategije glasi: „prevodilac ostavlja pisca po strani, koliko god je to moguće, i usmjerava čitaoca prema piscu“.¹⁶ Kao što je ranije pomenuto da je to „etnodevijantni pritisak“, veoma je poželjno da se obuzda etnocentrično nasilje prevođenja. Drugim riječima, metoda forenizacije može da ograniči snažne kulturne vrijednosti domestikacije u engleskom govornom području. Metod forenizacije Venuti naziva još i „odupiranjem“ ili prevodilačkim metodom otuđivanja kako bi se naglasila prisutnost prevodioca i strani identitet izvornog teksta i kako bi ga zaštitio od ideološke dominacije ciljne kulture.¹⁷

Ovu dihotomiju kod Šlajermahera je prepoznao i Gete koji je rekao da:

postoje dvije maksime u prevodu: jedna zahtijeva da se strani autor približi nama na način na koji ćemo njega posmatrati kao sebe same; druga zahtijeva da se mi približimo stranom autoru i prilagodimo sebe njegovim uslovima, njegovoj upotrebi jezika, njegovim specifičnostima.¹⁸

Ono što je zanimljivo jeste da Gete zastupa mješavinu domestikacije i forenizacije, dok Šlajermaher navodi da su ove dvije strategije međusobno isključive. U suštini, Geteova pozicija je bliža onome čemu današnji moderni prevodioci teže, nastojeći da uspostave ravnotežu između „tečnosti“ u jeziku cilju i adekvatnosti prema jeziku izvoru, fokusirajući se na književne tradicije ciljne kulture i na precizan transfer semantičke namjere.

¹⁶ Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility A History of Translation*, London - New York, Routledge, 1995, str. 147 (“leaves the writer alone as much as possible and moves the reader towards the writer”)

¹⁷*Ibid.*, str. 305 (“Venuti also termed ‘resistancy’, is a non-fluent or estranging translation style designed to make visible the persistence of translator by highlighting the foreign identity of ST and protecting it from the ideological dominance of the target culture.”)

¹⁸*Ibid.*, str. 104 (“There are two maxims for translation, the one requires that the foreign author be brought over to us so that we can look upon him as our own; the other that we cross over to the foreign and find ourselves inside its circumstances, its modes of speech, its uniqueness.”)

Prema Venutijevom viđenju, anglo-američka tradicija favorizuje tečnost u jeziku cilju, prema kome ona:

maskira prikrivenu domestikaciju stranih tekstova, nanovo ih pišući u transparentnom diskursu koji dominira u engleskom jeziku, i to odabira tačno one strane tekstove koji se povinuju tečnom prevođenju.¹⁹

Dakle, on misli na onu vrstu domestikacije koja predstavlja „čin izvršenja etnocentričnog pritiska, ali takođe, i prikrivanje tog pritiska, stvarajući efekat transparentnosti, iluzije, da to nije prevod već žive misli stranog autora.“²⁰

Izjavljujući da je njegov krajnji cilj da natjera prevodioce i njihove čitaoce da se osvrnu na etnocentrično nasilje (pritisak) prevođenja, „Venuti izgleda da posmatra cjelokupno polje prevođenja kao arenu konflikta.“²¹ Ovo, na neki način, može da iznenadi profesionalne prevodioce i da dovede do pitanja koliko je u suštini od pomoći razlika između pristupa domestikacije i forenizacije u diskusiji o prevođenju.

Prema Venutiju:

podržavati forenizirani prevod u suprotnosti sa anglo-američkom tradicijom domestikacije ne predstavlja način da se izbjegnu kulturno-političke konotacije, već da se razviju teorija i praksa prevođenja koje se opiru dominantnim kulturnim vrijednostima jezika cilja kako bi se nagovijestio značaj lingvističke i kulturne razlike stranog teksta.²²

¹⁹ Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility A History of Translation*, London - New York, Routledge, 1995, str. 17 (“masks an insidious domestication of foreign texts, rewriting them in the transparent discourse that prevails in English and that selects precisely those foreign texts amenable to fluent translating.”)

²⁰ Denham in *ibid.*, str. 61 (“executing the ethnocentric violence of domestication, but also of concealing this violence by producing the effect of transparency, the illusion that this is not a translation, but the foreign text, in fact, the living thoughts of the foreign author”)

²¹ *Ibid.*, str. 41- 42 (“Venuti appears to view the entire field of translation as an arena of conflict”)

²² Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility A History of Translation*, London - New York, Routledge, 1995, str. 23 (“To advocate foreignizing translation in opposition to the Anglo-American tradition of

Stav da prevod treba da se forenizira je podjednako socio-politički koliko i odluka da se domesticira prevod, ali u suštini, namjerni unos stranih vrijednosti na domaću socio-političku scenu je u stvari više radikalni politički čin i odražavaće veću samosvijest političkog plana i rasporeda nego alternativu. Ali zašto se opirati dominantnim kulturnim vrijednostima jezika cilja? Forenizirani pristup prevođenju, daleko od doprinosa internacionalnom razumijevanju, u stvari iskorišćava strani tekst u svrhe političkog oružja prije nego kao umjetničko djelo, prezentujući ga čitaocima ciljne kulture na način na koji se prvobitno posmatrao u izvornoj kulturi.

Uopšteno govoreći, domestikacija označava vrstu prevoda u kome se transparentan i tečan stil usvaja kako bi se umanjila „stranost“ stranog teksta za čitaoce ciljnog teksta, dok forenizacija označava „ciljni tekst koji se stvara s namjerom da se razbiju ciljne konvencije zadržavanjem nečeg stranog od originala.“²³ Venuti definiše metod domestikacije kao zamjenjivanje lingvističkih i kulturnih različitosti stranog teksta tekstom koji je razumljiv za čitaoca ciljnog teksta. Metod forenizacije se definiše kao prevod koji ukazuje na lingvističke i kulturne vrijednosti teksta narušavanjem kulturoloških kodeksa koji preovladavaju u jeziku cilju.

Iako Venuti zastupa metod forenizacije, on je takođe svjestan nekih protivurječnosti ovog metoda, naime da je to jedan subjektivni i relativni termin koji ipak istovremeno uključuje i domestikaciju jer se radi o prevođenju izvornog teksta sa ciljnim vrijednostima i zavisi od dominantnih vrijednosti ciljne kulture kako bi postao vidljiv kada se odvoji od njih. Ono što Venuti ističe jeste da se „domestikacija i forenizacija bave pitanjem koliko prevod asimiluje strani tekst u jeziku prevođenja i kulture, i koliko u suštini signalizuje razlike toga teksta.“²⁴

domestication is not to do away with cultural political agenda--such an advocacy is itself an agenda. The point is rather to develop a theory and practice of translation that resists dominant target-language cultural values so as to signify the linguistic and cultural difference of the foreign text. ”)

²³ Mark Shuttleworth; Moira Cowie, *Dictionary of Translation Studies*, Manchester, St. Jerome, 1997, str. 59 (“a target text is produced which deliberately breaks target conventions by retaining something of the foreignness of the original”)

²⁴ Jeremy Munday, *Introducing Translation Studies Theories and Applications*, London - New York, Routledge, 2001, str. 148 (“domestication and foreignization deal with the question of how much a

Dakle, ključni termin je Venutijeva nevidljivost. To se odnosi na anglo-američku kulturu i kako se u njoj ono „strano“ pretvara u nevidljivo kako od strane izdavača tako i kroz sami izbor „tečnog“ ciljnog teksta koji briše tragove „stranog“. Upravo kroz prevod poeme *Moskva-Petuški* na engleski jezik vidjećemo u kojoj mjeri su se izgubili tragovi „stranog“, a u kojoj mjeri su prisutni tragovi „domaćeg“, i kroz poređenja sa srpskim prevodom zaključiti da li je u tom prevodu drugačija situacija u odnosu na engleski.

Razlika između domestikacije i forenizacije je potencijalno korisna u diskusiji o prevođenju, ali samo ukoliko se ovi termini koriste kao pogodne neutralne kategorije i kao početna tačka za dalja istraživanja. Venuti očigledno favorizuje forenizaciju iako je to u suprotnosti sa modernom praksom i njegova forenizacija neće biti od koristi izvornoj kulturi ukoliko se stavi u praksu. Venuti zapaža da su teorija i praksa prevoda na engleski jezik u velikoj mjeri pod dominacijom želje da se postigne efekat tečne domestikacije. On vjeruje da se u savremenoj anglo-američkoj kulturi prevodioci ocjenjuju kao uspješni kada je njihov rad krajnje tečan i kada su oni u potpunosti „nevidljivi“ čitaocima. Iza nevidljivosti prevodioca je neravnoteža koja ograničava broj stranih tekstova prevedenih na engleski i koja ih podvrgava kritici domestikacije. Sve ovo dovodi do popustljivosti u anglo-američkim vezama sa drugim kulturama, koja je imperijalistička „vani“, a ksenofobična „kod kuće“. Venuti smatra da bi prevod trebalo da bude instrument moći u izgradnji nacionalnih identiteta za ne-anglosaksonske kulture i predlaže da „forenizirani prevod na engleski može da bude oblik otpora protiv etnocentrizma i rasizma, kulturnog narcizma i imperijalizma, u interesu demokratskih geopolitičkih veza“.²⁵ Njegove preference za prevodilački metod forenizacije u Šlajermaherovom smislu su prerasle u preporuku da jezik prevodioca ne treba da bude tečan, već heterogen i nezavisan od svake vjernosti jeziku cilja. Venuti vjeruje da, kako bi se signalizirala forenizacija stranog teksta, prevodilac mora da uvede udaljavanje od onih strategija koje se najviše koriste kako bi se preveo strani tekst. Kroz ta udaljšavanja čitalac može da shvati da čita prevod.

translation assimilates a foreign text to the translating language and culture, and how much it rather signals the differences of that text”)

²⁵ Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility A History of Translation*, London - New York, Routledge, 1995, str. 1 („Foreignizing translation in English can be a form of resistance against ethnocentrism and racism, cultural narcissism and imperialism, in the interests of democratic geopolitical relations.”)

Strategija domestikacije je u suštini više prihvaćena norma nego strategija forenizacije. Venuti piše da se tečnost javlja u prevodima na engleski jezik u sedamnaestom vijeku, ali ranija istraživanja pokazuju da je prevod na engleski prije sedamnaestog vijeka takođe bio dominantno domesticiran²⁶. Dakle, postavlja se pitanje koja je strategija prijemčivija i da li uopšte obje strategije doprinose boljem prevodu. Na primjer, ukoliko bi svi prevodi postali dominantno forenizirani, onda bi velika većina ljudi odustala od čitanja strane literature uopšte, a to bi teško poboljšalo situaciju prevodioca ili podstaklo kulturološki transfer.

Prevod sa jednog književnog jezika na drugi obično podrazumijeva tri transfera: sa jednog jezika na drugi, iz jednog vremena u drugo, iz jednog kulturnog miljea u drugi.²⁷ U transferima se pojavljuju ove različite strategije, tj. strategija domestikacije, gdje se ciljni tekst posmatra kao da je originalno pisan na jeziku cilju, u okviru ciljne kulture i savremene čitalačke publike. Takođe, može da se pojavi strategija forenizacije što čini za čitaoca očiglednim da je originalni književni rad pripadao drugom jeziku, dobu i kulturi. Hatim²⁸ (Hatim) definiše domestikaciju „kao pristup prevođenju koji, nastoji da promoviše transparentni, tačni stil kako bi se pobijedili neki „otuđeni“ efekti stranog teksta.“ Forenizacija, s druge strane, po Hatimu se definiše kao prevodilačka strategija koja namjerno ruši ciljne lingvističke i kulturološke konvencije zadržavajući „ono strano“ iz izvornog jezika.

U narednom poglavlju ćemo objasniti pojam kulturološko-specifičnih elemenata, i ukratko predstaviti metode za njihovo prevođenje koje je uveo španski teoretičar prevođenja Havijer Franko. Kroz analizu prevodilačkih postupaka u prevođenju kulturološko-specifičnih elementata vidjećemo u kojoj su mjeri zastupljene prevodilačke strategije domestikacije i forenizacije.

²⁶ Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility, A History of Translation*, London - New York, Routledge, 1995, str. 5 (“fluency in English translations appeared in the seventeenth century, but the early research shows that the English translation before the seventeenth century was predominantly domesticized”)

²⁷ Brano Hochel, “The Cross-Temporal and Cross-Spatial Factors and the Translation of Literary Language”, *Translation Studies: The State of the Art*, 1991, str. 41

²⁸ Basil Hatim; Jeremy Munday, *Translation: An Advanced Resource Book*, London/New York, Routledge, 2004, str. 277 (“is seen as an approach to translation which, in order to combat some of the ‘alienating’ effects of the foreign text, tends to promote a transparent, fluent translating style.”)

1.3 KULTUROLOŠKO-SPECIFIČNI ELEMENTI U PREVOĐENJU

Za ovaj rad od posebne važnosti su tzv. kulturološko-specifični elementi, koji sa stanovišta prevođenja predstavljaju jedan od najvećih izazova. Kod njih se jako dobro vidi da li je riječ o forenizaciji ili domestikaciji jer su kulturološki, a forenizacija i domestikacija su usko vezane baš za elemente kulture u prevođenju.

Prvi problem sa kojim se suočavamo u istraživanju kulturološko-specifičnih elemenata u okviru studija prevođenja jeste kako ih definisati. Razlog zbog koga se ovaj problem pojavljuje jeste činjenica da je izuzetno teško definisati samu kulturu. Postoje brojne definicije o kulturi koje su izuzetno opširne, a za svrhe ovog rada moramo dati neke uže definicije kako bismo mogli prilikom istraživanja da se fokusiramo na elemente kulture i da ih proučavamo. U vezi sa tim, različiti autori koriste razne termine za elemente kulture.

Mona Bejker govori o „kulturološki-specifičnim konceptima“ (culture-specific concepts) kao jednoj grupi „uobičajenih neekvivalenata“ (common non-equivalents)²⁹ za koje kaže da „mogu da budu apstraktni ili konkretni, mogu da se odnose na religiozno vjerovanje ili društveni običaj ili čak i tip hrane“³⁰. Njumark uvodi pojam „kulturološka riječ“ (culture word) koji predstavlja „problem za prevođenje ukoliko ne postoji kulturološko preklapanje između izvornog i ciljnog jezika i njihovih čitalaca.“

Kulturološko-specifični elementi su često izraženi u tekstu kroz objekte i sisteme klasifikacije i mjerenja, čija upotreba je ograničena izvornom kulturom ili opisom navika koje su podjednako strane za receptivnu kulturu. Kako navodi Franko³¹, „prvi problem sa

²⁹ Common non-equivalents obuhvataju: a) Culture specific concepts; b) The SL concept which is not lexicalized in TL; c) The SL word which is semantically complex; d) The source and target languages make different distinction in meaning; e) The TL lacks a super ordinate

³⁰ Mona Baker, *In Other Words*, London and New York, Routledge, 1996, str 21 (“may be abstract or concrete; they may relate to a religious belief, a social custom, or even a type of food.”)

³¹ Javier Franco, *Culture-Specific Items in Translation*, *Translation Power Subversion*, 1996, str. 50 (“The first problem we face in the study of the cultural aspects of translation is how to devise a suitable tool for our analysis, a notion of 'culture-specific item' (CSI) that will enable us to define the strictly cultural component

kojim se susriječemo u studiji o kulturološkim aspektima prevođenja jeste kako da osmislimo odgovarajuće sredstvo za analizu, pojam 'kulturološko-specifičnih elemenata' koji će nam omogućiti da definišemo striktne kulturološke komponente koje stoje naspram lingvističkih ili pragmatičkih. Glavna poteškoća sa definicijom je u činjenici da je u jeziku sve kulturološki proizvedeno, počevši od samog jezika.

Postoji opšta tendencija da se identifikuju ovi elementi sa elementima koji su povezani sa oblastima koje su proizvoljne u svakom lingvističkom sistemu – njegove lokalne institucije, ulice, istorijske ličnosti, nazivi mjesta, lična imena, novine, umjetnička djela itd. – koji će obično predstavljati prevodilački problem u drugom jeziku.

Uopšteno govoreći o "kulturnim referencama", "socio-kulturnim pojmovima" i slično, autori izbjegavaju svaku definiciju, pripisujući značenje ovog pojma vrsti kolektivne intuicije. Ovaj pristup izgleda da ima dvije zamke: njena pretjerana proizvoljnost, i ono što je najvažnije, njen statični karakter, paralelno sa idejom da postoje stalni kulturološko-specifični elementi, bez obzira koji par kultura je uključen i bez obzira koja je tekstualna funkcija toga elementa u toj studiji.

Takav pristup je pogrešan, jer su odnosi među kulturama i sam proces prevođenja iz jedne kulture u drugu izuzetno dinamični. Može se reći da ne postoje dva elementa koji zadržavaju isti odnos tokom određenog vremenskog perioda. Po mišljenju Havijera Franka, "u prevođenju, kulturološko-specifični elementi ne postoje sami za sebe, već se javljaju kao rezultat konflikta koji nastaje iz lingvistički predstavljenog upućivanja u jeziku izvoru koji, kada se prenesu na jezik cilj, predstavljaju prevodilački problem usljed nepostojanja ili različitih vrijednosti (bilo da su određene ideologijom, upotrebom, učestalošću itd.) datog elementa u kulturi ciljnog jezika."³² Stoga je napravljen pokušaj da se osmisli definicija kulturološko-specifičnih elemenata: *To su, dakle, svi oni ostvareni*

as opposed to, say, the linguistic or pragmatic ones. The main difficulty with the definition lies, of course, in the fact that in a language everything is culturally produced, beginning with language itself.")

³² Javier Franco, *Culture-Specific Items in Translation*, *Translation Power Subversion*, 1996, str. 51 ("In other words, in translation a CSI does not exist of itself, but as the result of a conflict arising from any linguistically represented reference in a source text which, when transferred to a target language, poses a translation problem due to the nonexistence or to the different value (whether determined by ideology, usage, frequency, etc.) of the given item in the target language culture.")

*elementi čija funkcija i konotacije u jeziku izvoru stvaraju prevodilački problem prilikom njihovog transfera u jezik cilj, kad god je ovaj problem rezultat nepostojanja predmeta na koji se upućuje tim elementom teksta ili njegovim drugačijim intertekstualnim statusom u kulturološkom sistemu čitalaca ciljnog teksta.*³³ i na osnovu toga daje definiciju kulturološki-specifičnog elementa teksta: „*Tekstualno aktuelizovani elementi čija funkcija i konotacije u jeziku izvoru stvaraju problem za prevođenje na jezik cilj, kadgod je taj problem rezultat nepostojanja predmeta na koji se upućuje tim elementom teksta ili njegovim drugačijim intertekstualnim statusom u kulturološkom sistemu čitaoca ciljnog teksta.*“³⁴

Kao što smo rekli, poteškoće da se definišu kulturološko-specifični elementi nastaju upravo zbog toga što je u jeziku sve kulturološki proizvedeno, počevši od samog jezika. Jezik je proizvod kulture, zbog toga je i teško napraviti jasne granice između elemenata koji pripadaju kulturološko-specifičnim elementima i onih koje nijesu.

Iako se analiza korpusa, zbog same njegove prirode, neće bazirati na Frankovoj klasifikaciji prevodilačkih metoda, smatramo da je nezaobilazno pomenuti njegovu klasifikaciju koja je od velikog značaja uopšte u prevođenju kulturološko-specifičnih elemenata.

1.3.1 Frankove metode prevođenja kulturološko-specifičnih elemenata

Prema Franku³⁵, postoji skala prevodilačkih metoda od manjeg ka većem stepenu interkulturalnosti, koja je podijeljena u dvije glavne grupe, a koje dijeli njihova posebna priroda, tj. očuvanje ili supstitucija originalnih elemenata.

³³ *Ibid.*, str. 50 (“those textually actualized items whose function and connotations in a source text involve a translation problem in their transference to a target text, whenever this problem is a product of the non existence of the referred item or of its different intertextual status in the cultural system of the readers of the target text”)

³⁴ *Ibid.*, str. 58 (“Those textually actualized items whose function and connotations in a source text involve a translation problem in their transference to a target text, whenever this problem is a product fo the nonexistence of the referred item or of its different intertextual status in the cultural system of the readers of the target text.”)

³⁵ Kompletna klasifikacija je preuzeta iz Javier Aixela, “Culture-Specific Items in Translation”, *Translation Power Subversion*, 1996, str. 52-68

1.3.1.1 Očuvanje

Ponavljjanje

Prevodioci nastoje da sačuvaju što je moguće više od originalnih elemenata. Tipičan primjer je sa toponimima. [Seattle -> Seattle] Paradoksalno, ovakva strategija, u većini slučajeva, podrazumijeva naglašavanje egzotičnog i arhaičnog karaktera kulturološko-specifičnih elemenata, što s druge strane, izgleda dosta otuđeno za čitaoce ciljnog jezika upravo zbog svoje lingvističke forme i kulturološke distance. To upravo dovodi do paradoksa u prevodilaštvu i jedne od velikih zamki tradicionalnog pojma ekvivalencije: činjenica da je nešto apsolutno identično, čak i u grafičkom prikazu, može da bude sasvim drugačije u receptivnoj kulturi.

Ortografska adaptacija

Ova strategija uključuje postupke poput transkripcije i transliteracije, koji se uglavnom koriste kada se elementi izražavaju u drugačijem pismu od onog koji koriste čitaoci jezika cilja. Ovaj postupak se danas najviše koristi prilikom prevođenja imena poput ruskih na engleski jezik. [Kemidov becomes Kenidof]

Vantekstualno pojašnjenje

Prevodilac koristi ovaj postupak kada smatra da je neophodno da ponudi dodatno objašnjenje za kulturološko-specifični element. U isto vrijeme, nije legitimno niti prikladno da se miješa ovo objašnjenje sa tekstom. Stoga se koriste posebne napomene ili primjedbe poput fusnota, komentara, prevoda u zagradama i/ili kurzivom itd. Ovaj postupak se stalno koristi prilikom navođenja citata, kao npr. u španskom, kako bi se dali podaci o poznatim ličnostima ili kako bi se objasnila igra riječi, a što se obično označava kao 'neprevodivo'. [Arnold Rothstein* -* * Celebre gangster de los anos 1920. (N. del T.) ->Famous gangster of the years 1920. (Translator's Note)]

Intertekstualno pojašnjenje

Ovo je isti postupak kao prethodni, samo što prevodilac sada smatra da njegovo objašnjenje treba uključiti u tekst kao njegov sastavni dio, često kako se ne bi remetila čitačeva pažnja. [St. Mark -> Hotel St. Mark]

1.3.1.2 Supstitucija

Sinonimija

Kod ovog postupka, prevodilac pribjegava nekoj vrsti sinonima ili paralelnih referenci kako bi izbjegao ponavljanje kulturološki-specifičnog elementa.

Djelimična univerzalizacija

U principu, kod ovog postupka, prevodioci smatraju da je kulturološko-specifični element previše nerazumljiv za njihove čitaoce ili da postoji neka druga, više uobičajena opcija i odlučuju da ga zamijene. Često radi vjerodostojnosti, oni traže drugi izraz koji takođe pripada kulturi jezika izvora ali je bliži čitaocima - drugi kulturološki-specifičan element, ali manje specifičan. („five grand“---→ „pet hiljada dolara“)

Apsolutna univerzalizacija

Situacija je u suštini ista kao kod prethodnog postupka, ali prevodioci ne mogu da nađu bolje poznati kulturološko-specifični element ili smatraju da je bolje da obrišu svaku stranu konotaciju, tako da biraju neutralni izraz za njihove čitaoce. (kada se „a Chesterfield“ prevede kao „divan“)

Naturalizacija

Prevodilac odlučuje da kulturološko-specifični element ubaci u intertekstualni korpus tako da on postane specifičan element kulture jezika cilja.

Brisanje

Prevodioci smatraju da je kulturološko-specifični element neprihvatljiv sa ideološkog ili stilskeg aspekta, ili smatraju da nije dovoljno relevantan s obzirom na napor

uložen da se taj element razumije, ili pak da je previše nejasan, a da njima nije dozvoljeno ili ne žele da koriste ostale postupke poput pojašnjenja itd. Stoga, odlučuju da taj element obrišu u tekstu cilju.

Sopstvena kreacija

Ovo je jedna od najmanje korišćenih metoda u prevođenju, gdje se prevodioci odlučuju da ubace neki nepostojeći kulturološko-specifični element u tekst izvor, zato što smatraju da bi to bilo interesantno za čitaoce.

Kada se govori o prirodi kulturološko-specifičnih elemenata, treba imati u vidu potencijalne prevodilačke probleme koji se uvijek javljaju u konkretnoj situaciji između dva jezika i dva teksta. Pod prirodom kulturološko-specifičnih elemenata podrazumijeva se vrsta i širina međukulturnog jaza, prije nego što konkretna kontekstualizacija kulturno-specifičnih elemenata nastupi, imajući u vidu i intertekstualne tradicije i moguće lingvističke koincidencije.

Dakle, iz svega navedenog može se reći da kulturološko-specifični elementi predstavljaju veliki prevodilački izazov u bilo kom tekstu. Isto se može reći i za njihovu analizu, upravo zbog toga što ne postoji neka univerzalna kategorizacija koja bi omogućila da se dobiju neki pouzdani rezultati. Činjenica da prilikom prevođenja kulturološko-specifičnih elemenata dolazi do miješanja dvaju ili više kultura, važno je pomenuti pozicije određenih književnosti, relevantanih za ovaj rad, u književnom polisistemu. U vezi sa tim, u sljedećem poglavlju biće riječi o vezi između prevodilačke strategije i pozicije prevedene književnosti unutar književnog polisistema.

PREVEDENE KNJIŽEVNOSTI UNUTAR KNJIŽEVNOG POLISISTEMA

S obzirom na to da će se u radu analizirati pojedine kategorije elemenata kod kojih su izvršene domestikacija ili forenizacija u prevodima na engleski i srpski jezik, poći će se od hipoteze da će tokom analize autor naići na više primjera domestikacije u prevodima na engleski jezik, nego u prevodima na srpski jezik. Ovakva hipoteza oslanja se na teoriju Even-Zohara (Itamar Even-Zohar) po kojoj se pretpostavlja da su dominantniji, snažnije razvijeni književni sistemi zatvoreniji za strane kulture i češće pribjegavaju strategiji domestikacije, težeći da upodobe strane elemente svom izvornom sistemu, dok je u, uslovno rečeno, slabijim, manje dominantnim sistemima situacija obrnuta, tj. otvorenost za strane elemente je mnogo veća.

Prema mišljenju Even-Zohara, „kada kažemo da prevedena književnost održava *centralnu* poziciju u književnom polisistemu jedne zemlje, to znači da ona aktivno učestvuje u oblikovanju centra tog polisistema.“³⁶ U takvim okolnostima, kada se novi književni modeli pojavljuju, prevođenje postaje jedno od sredstava za izradu ovog repertoara. To su tri slučaja:³⁷ a) kada polisistem još uvijek nije iskristalisan, odnosno kada je originalna književnost te zemlje još mlada i u procesu je formiranja; b) kada je originalna književnost te zemlje ili “periferna” ili “slaba” ili oboje; c) kada postoje zaokreti, kriza ili književni vakuum u književnosti te zemlje.

Even-Zohar to dalje objašnjava na sljedeći način: u prvom slučaju prevedena književnost jednostavno ispunjava potrebe novije književnosti kako bi stavila u upotrebu svoj novoformirani jezik za što je moguće veći broj književnih vrsta. S obzirom da mlađa književnost ne može odmah da stvori tekstove u svim vrstama poznatim za njihove

³⁶ Itamar Even-Zohar, *Polysystem Studies*, Poetics Today, 1990, 1997, str. 47 (“To say that translated literature maintains a central position in the literary polysystem means that it participates actively in shaping the center of the polysystem.”)

³⁷ *Ibid.*, str. 48 (“(a) when a polysystem has not yet been crystallized, that is to say, when a literature is “young,” in the process of being established; (b) when a literature is either “peripheral” (within a large group of correlated literatures) or “weak,” 1 or both; and (c) when there are turning points, crises, or literary vacuums in a literature.”)

stvaraoce, ona se služi iskustvima drugih književnosti, a prevedena književnost na ovaj način postaje jedan od najvažnijih sistema. Isti slučaj je i sa drugim primjerom, u kome relativno formirane književnosti imaju ograničene izvore i čija je pozicija unutar veće književne hijerarhije uglavnom periferna.³⁸

Kada se tvrdi da prevedena književnost može da ima *perifernu* poziciju, podrazumijeva se da stvara periferni sistem unutar polisistema. U takvoj situaciji ona nema uticaja na glavne procese i formirana je prema normama koje su već konvencionalno ustanovljene prema već dominantnoj vrsti u ciljnoj književnosti. Dok originalna moderna književnost više ide ka razvijanju novih normi i modela, prevedena književnost više naginje ka normama koje su već odbačene ili u skorije vrijeme ili odavno od strane novoformiranog centra.

Hipoteza da prevedena književnost u jednoj zemlji može da bude ili centralna ili periferna ne podrazumijeva da je uvijek samo u potpunosti jedna ili druga. Kao sistem, „prevedena književnost je sama po sebi slojevita“³⁹, a to znači da dok jedan dio prevedene književnosti može da zauzme centralnu poziciju, drugi može da bude prilično periferni. Kada postoji velika interferencija, onda je u pitanju dio prevedene literature koja nastaje iz velikog književnog izvora, a koja će zauzeti centralnu poziciju.

Međutim, naučnici koji su napisali brojne radove na ovom polju, kao i mnoga istraživanja koja su sproveli, ukazuju da „'normalna' pozicija koju zauzima prevedena književnost teži da bude periferna.“⁴⁰ Može se pretpostaviti da nijedan sistem ne može da zadrži konstantno stanje slabosti, zaokreta ili krize, iako ne treba isključiti mogućnost da se u nekim sistemima takvo stanje može održavati prilično dugo vremena.

³⁸ Itamar Even-Zohar, *Polysystem Studies*, Poetics Today, 1990, 1997, str. 47 (“In the first case translated literature simply fulfills the need of a younger literature to put into use its newly founded (or renovated) tongue for as many literary types as possible in order to make it serviceable as a literary language and useful for its emerging public. Since a young literature cannot immediately create texts in all types known to its producers, it benefits from the experience of other literatures, and translated literature becomes in this way one of its most important systems. The same holds true for the second instance, that of relatively established literatures whose resources are limited and whose position within a larger literary hierarchy is generally peripheral.”)

³⁹ *Ibid.*, str. 50 (“as a system, translated literature is itself stratified”)

⁴⁰ *Ibid.*, str. 50 (“the 'normal' position assumed by translated literature tends to be the peripheral one.”)

Koje su moguće posljedice po prevođenje zbog ovakvih pozicija prevedene književnosti? Pošto prevodilačka aktivnost, kada zauzima centralnu poziciju, učestvuje u procesu stvaranja novih, primarnih modela, glavna briga prevodioca ovdje nije samo da traži već gotove modele u svom domaćem repertoaru u koji bi se izvorni tekst prenio. Umjesto toga, on je spreman u tim slučajevima da naruši domaća pravila. Pod takvim okolnostima, šanse da će prevod biti najslbližnji originalu u pogledu adekvatnosti su veće nego inače.

Međutim, kada prevedena književnost zauzima perifernu poziciju, ona se ponaša potpuno drugačije. Ovdje je glavni napor prevodioca da se fokusira na pronalaženje najboljih gotovih sekundarnih modela za strani tekst, a kao rezultat toga nastaje obično ne baš odgovarajući prevod ili veće diskrepance između ekvivalentnosti i adekvatnosti.

Drugim riječima, ne samo da je socio-književni status prevođenja zavistan od svog položaja unutar polisistema, već je i sama praksa takođe veoma podređena toj poziciji. Prevođenje se više ne posmatra kao fenomen čije su priroda i granice utvrđene jednom za svagda, već kao aktivnost koja je zavisna od veza unutar određenog kulturnog sistema.

Imajući navedeno u vidu, možemo reći da je za ovaj rad relevantno objasniti pozicije prevedene književnosti u državama u kojima su objavljeni analizirani prevodi: u Sjedinjenim Američkim Državama i Srbiji. Kada govorimo o Americi i američkoj književnosti, možemo reći da njihova originalna, autentična djela predstavljaju jedan poseban književni sistem, koji, budući veoma razvijen, zauzima centralnu poziciju u američkom književnom polisistemu, dok prevedena djela, takođe kao zaseban sistem, zauzimaju perifernu poziciju. Stoga, kako Venuti tvrdi⁴¹, Amerikanci nastoje da domestikuju svaki prevod i da ga prilagode čitaocu engleskog govornog područja, čime se zapravo objašnjava postavljena hipoteza da će se u radu sresti više slučajeva domestikacije u engleskom prevodu, nego u srpskom.

⁴¹ Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility, A History of Translation*, London - New York, Routledge, 1995, str. 309 ("The domesticating translation that currently dominates Anglo-American literary culture..."; "historically speaking, Anglo-American translation is inclined to domesticate...")

S druge strane, u Srbiji, s obzirom da nije prisutna nijedna od tri navedene situacije usljed kojih bi prevedena književnost zauzimala centralnu poziciju, njihova autentična djela, takođe, zauzimaju centralnu poziciju u svom književnom polisistemu, dok prevedena djela, zauzimaju perifernu. Međutim, s obzirom na to da srpska književnost nije toliko dominantna, već je podložna uticaju prevedenih djela (u ovom slučaju ruske književnosti), u ovom slučaju se očekuje veći upliv stranih elemenata i, shodno tome, prevodioci su otvoreniji da u prevođenju koriste strategiju forenizacije.

Prije nego što krenemo sa samom analizom korpusa, u sljedećem poglavlju, daćemo kratak osvrt na samo djelo koje nam je poslužilo kao korpus za analizu.

Poema *Moskva-Petuški* predstavlja jedno od najkompleksnijih djela ruske književnosti iz perioda post-modernizma. Broj konotacija i parodijskih obrta je velik. Riječ je o briljantnoj prozi, deliričnoj drami junaka koji traga za ljubavlju i spasenjem, političkoj satiri, duhovitoj i raskošno ironičnoj priči o univerzalnoj ljudskoj sudbini.

Ova poema i njen autor, Venedikt Jerofejev, postali su simbol ruskog „underground-a“⁴² sedamdesetih godina, pri čemu je to bio simbol koji nije toliko idealizovao pojavu, koliko je bio istovremeno očaravajući i odbojan. Poezija estetičkog bunta kod Jerofejeva postaje neodvojiva od pijanstva i strašne smrti junaka. Senzacionalna popularnost poeme je dobila dodatni podstrek s razvojem postmodernističke teorije u Rusiji. Upravo u djelu Venedikta Jerofejeva mnogi kritičari su primijetili jednu od najranijih, još neotkrivenih, manifestacija ruskog postmodernizma. *Moskva-Petuški* je veoma veselo, a ujedno i tragično, demonstrirala raspad ne samo sovjetske utopije, već i modernističke predstave o ličnosti u cjelini. Sama kružna kompozicija poeme se lako čita kao sarkastična transformacija mitova o napretku (ili, obrnuto, bijeg od civilizacije ka prirodi). Nesputana igra riječi, koja se sučeljava u jednoj rečenici različitih diskursa (od Starog zavjeta do postsovjetske „Pravde“), ne ostavlja ništa skriveno u epohi moderne i vjerovanja u moć riječi, a konstantno pijanstvo junaka, koje se tumači kao put pravednog ka istini, očito stoji nasuprot moderne mitologizacije razuma.

Strogo gledano, u poemi se dešava kolizija u dva „registra“: u duhu hrišćanskog apokrifa i u duhu karnevalskog bogohuljenja. Suživot ovih sukobljenih diskursa čini centralnu eksplozivnu „aporiju“ poeme, koja se izražava u različitim manjim paradoksima: Petuški-Moskva, anđeosko-đavolsko (naročito vidljiva veza „anđeoskog“ i „đavolskog“ u „svijetlookoj đavolici“), veselost-tuga, visoko-nisko, duhovno-tjelesno, prljavi alkos-„mali princ“. Simultanost tih dviju linija naracije stvara iteraciju – Venička ponavlja sudbinu Isusa, istovremeno opovrgavajući njen smisao. Novog Isusa ne izdaje Juda (čak se Juda ni

⁴² Mark Lipovjecki, „Ko je ubio Veničku Jerofejeva? Transcendentalno kao problem“, *Transformacija postmodernističkog diskursa u ruskoj kulturi 1920.-2000. godine*, - M.: HJIO, 2008, str. 285-325

ne pominje u poemi), već anđeli. Dobri anđeli se ovdje upoređuju sa zlom djecom, vraški se podsmijevajući strašnoj smrti čovjeka.

Sa aspekta prevođenja, ovo djelo predstavlja poseban izazov, imajući u vidu poseban jezik koji je korišćen prilikom pisanja. Naravno, pod tim se podrazumijeva poseban stil kao i brojne druge jezičke karakteristike koje čine ovo djelo složenim. Uporedna analiza prevoda ovog djela na engleski i srpski će, stoga, ukazati na težinu i kompleksnost prevođenja s jednog stranog jezika na drugi.

Da bismo na osnovu svih gorenavedenih postavki analizirali korpus ovog istraživanja osmislili smo posebnu metodologiju. U poemi *Moskva-Petuški* analiziraćemo kulturološki-specifične elemente prema definiciji Havijera Franka gdje su kulturološko-specifični elementi: „*Tekstualno aktuelizovani elementi čija funkcija i konotacije u jeziku izvoru stvaraju problem za prevođenje na jezik cilj, kadgod je taj problem rezultat nepostojanja predmeta na koji se upućuje tim elementom teksta ili njegovim drugačijim intertekstualnim statusom u kulturološkom sistemu čitaoca ciljnog teksta.*“⁴³

Ova definicija je posebno interesantna jer se radi o njenom dinamičkom karakteru, odnosno različiti parovi kulturoloških elemenata mogu da se utvrde u različitim parovima jezika. Upravo na osnovu te definicije došli smo i do definicije kulturološko-specifičnih elemenata u prevodu poeme na engleski i srpski.

Pošto smo se oslonili na Frankovu dinamičnu definiciju kulturološko-specifičnih elemenata koji se utvrđuju procesom poređenja teksta na jeziku izvoru i prevedenog teksta na jeziku cilju, došli smo do definicije kulturološko-specifičnih elemenata u poemi *Moskva-Petuški* kojima ćemo se u ovom radu baviti. To su, dakle, svi oni elementi teksta koji se prilikom prevođenja u englesku, odnosno srpsku kulturu poeme javljaju kao problem za prevođenje jer nema tog koncepta, odnosno reference ili različite vrijednosti tog elementa teksta u jeziku i kulturi cilja.

Takve elemente ćemo poređenjem teksta izvora i dva teksta cilja identifikovati i radi lakšeg predstavljanja rezultata svrstati u nekoliko kategorija. Kulturološko-specifični elementi se mogu grupisati na nekoliko načina i razni autori navode razne načine za njihovo grupisanje. Kategorije koje ovdje predstavljamo, mi smo osmislili tako što smo različite elemente prilikom analize djela percipirali kao kulturološko-specifične u dva

⁴³ *Ibid.*, str. 58 (Those textually actualized items whose function and connotations in a source text involve a translation problem in their transference to a target text, whenever this problem is a product of the nonexistence of the referred item or of its different intertextual status in the cultural system of the readers of the target text.)

jezika cilja. Međutim, kako je ranije rečeno, ne postoji jasna distinkcija između kulturološko-specifičnih elemenata kada su oni u potpunosti specifični za određenu kulturu a kada nijesu, zbog čega će se u analizi naći neki elementi koji nijesu kulturološko-specifični za taj jezik cilj, ali opet, sami za sebe predstavljaju kulturološki element. Pri tome treba naglasiti da je svrha ovog grupisanja, kome smo pribjegli, samo lakše snalaženje i tumačenje rezultata istraživanja, a nikako pokušaj da se generalno gledano razvrstaju kulturološki elementi.

S obzirom da zbog obima i potreba ovog rada nećemo zalaziti u dublju analizu, fokusiraćemo se na dvije osnovne strategije koje definiše Venuti - domestikacija i forenizacija i analizirati da li su kulturološki-specifični elementi poeme *Moskva-Petuški* na engleski i ruski jezik prevedeni strategijom forenizacije ili domestikacije.

Na samom početku, najprije moramo reći da smo se u analizi korpusa fokusirali na strategije domestikacije i forenizacije. Pri tom, nikada nije lako napraviti jasnu distinkciju između foreniziranog i domestifikovanog prevoda.

Prema Mandeju (Munday), „postupci karakteristični za metodu forenizacije su blisko vezani za strukturu, sintaksu, kalk, arhaizme, moderne kolokvijalizme i alternativni spelling teksta izvora.“⁴⁴ Nasuprot tome, domestikacija podrazumijeva „svjesno usvajanje tečnog, prirodnog stila jezika cilja, prilagođavanje teksta cilja ciljnim diskursnim tipovima, uklanjanje „realije“ i preferenci jezika izvora.“⁴⁵ Na osnovu gore navedenog, možemo da izvedemo ekstrapolaciju prema kojoj tekstualni elementi, u kojima se mogu naći dokazi forenizacije ili domestikacije, uključuju i leksiku i sintaksu.⁴⁶ Na leksičkom nivou, elemente koje treba tražiti definitivno su kulturološko-specifični, pozajmljenice, kalk, arhaizmi, kolokvijalizmi, idiomi, metafore. Na sintaksičkom nivou, relevantni elementi su red riječi i sintaksičke konstrukcije.

U ovom dijelu rada bavićemo se problemima u prevođenju koji nastaju usljed nedostatka ili prisustva ekvivalencije između tri jezika i tri kulturna miljea i načinima na koji se ti mogući problemi prevazilaze koristeći strategije domestikacije i forenizacije. Glavna poenta ove analize jeste da se utvrdi da li prevodioci zadržavaju osobenosti originala sa posebnom pažnjom da taj tekst bude što više foreniziran ili pak nastoje da tekst izvora bude pristupačniji ciljnom čitaocu, odnosno da se odredi gdje je izvršena

⁴⁴ Jeremy Munday, *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*, 3rd edition, London – New York, Routledge, 2012, str. 156 (“the procedures distinctive of foreignization are a close adherence to the ST structure and syntax, calques, archaisms, modern colloquialisms and alternative spellings.”)

⁴⁵ *Ibid.*, str. 156 (“the conscious adoption of a fluent, natural-sounding TL style, the adaptation of TT to conform to target discourse types, the removal of SL realia and preferences”)

⁴⁶ Goran Schmidt, “Foreignization and domestication in the Croatian translations of Oscar Wilde’s *The Picture of Dorian Gray*”, *Jezikoslovlje* 14.2-3 (2013): 537-548

domestikacija a gdje forenizacija. Mona Bejker (Mona Baker) opisuje sljedeće metode koje koriste prevodioci kada se bave različitim tipovima leksičke neekvivalencije⁴⁷:

- a) prevod riječju koja je opštijeg karaktera (superordinacija),
- b) prevod neutralnijom/manje ekspresivnom riječju,
- c) prevod kulturološkom supstitucijom,
- d) prevod korišćenjem pozajmljenice ili pozajmljenice i objašnjenja,
- e) prevod parafraziranjem uz upotrebu povezane riječi,
- f) prevod parafraziranjem uz upotrebu nepovezane riječi,
- g) prevođenje brisanjem,
- h) prevođenje ilustracijom.

U pogledu vokabulara, u prevodu koji je orijentisan ka jeziku cilju nastoji se da se ne koriste arhaične riječi, kulturološko-specifične riječi, one se zamjenjuju njihovim dinamičnim ekvivalentima ili se izostavljaju itd. Prevod koji je orijentisan ka jeziku izvoru koristi arhaične riječi: ponekad kako bi se stvorilo tačno značenje riječi u tekstu izvoru koja je potpuno nepoznata u ciljnoj kulturi, ponekad kako bi se naglasilo da tekst pripada nekom drugom periodu i kulturi. Neke riječi iz jezika izvora mogu biti umetnute u tekst i obično su praćene fusnotom, ili frazom koja je kalk, koristeći jezik cilja na način koji se inače ne koristi u jeziku cilju.

Kao što je ranije navedeno, u analizi koja slijedi, fokusiraćemo se na kulturološko-specifične elemente koje smo smatrali najpogodnijima za analizu i čije prevode ćemo analizirati usredsređujući se na strategije domestikacije i forenizacije.

⁴⁷ Mona Baker, *In Other Words: a coursebook on translation*, 2nd edition, London, Routledge, 2011, str. 26-42 (“(a) translation by a more general word (superordinate), b) translation by a more neutral/less expressive word, c) translation by cultural substitution, d) translation using a loan word or loan word plus explanation, e) translation by paraphrase using a related word, f) translation by paraphrase using unrelated word, g) translation by omission, h) translation by illustration”).

2.1 KULTUROLOŠKO-SPECIFIČNI ELEMENTI U POEMI *MOSKVA-PETUŠKI*

Prilikom izlaganja rezultata analize korpusa koje slijedi, radi lakšeg snalaženja posmatrane CSIs (culture-specific items) grupisaćemo u sljedeće kategorije: imena i njihovih podkategorija (toponimi i antroponimi), vulgarizama, žargonizmama, psovki, slenga, frazeologizama, fraza prilikom obraćanja i na kraju realija.

2.1.1 *Imena*

Imena se tradicionalno kategorizuju kao kulturološko-specifični elementi ili markeri. Prevođenje imena predstavlja veliki izazov za prevodioce iz više razloga. Jedan od razloga jeste što pojedina imena nemaju ekvivalente u jeziku cilju; zatim značenja pojedinih imena koja su implicitno provučena kroz sama imena mogu da dovedu do formiranja podsvjesnog stava unutar jedne kulture, a koja se teško prevode u drugoj kulturi. Osim toga, promjena u imenima sprečava čitaoce da se upoznaju sa izvornom kulturom.

Govoreći o imenima, najprije ćemo se osvrnuti na prevod ličnih imena, s obzirom da to predstavlja češći problem o kojem se raspravlja unutar domena empirijskih studija prevodilaštva. Do toga dolazi upravo zbog kompleksnosti koju prevodioci treba da imaju na umu kada prevode lična imena.

Herman (Theo Hermans)⁴⁸ razlikuje nekoliko načina prenošenja ličnih imena iz jednog jezika u drugi:

1) lična imena mogu da budu *prepisana*, tj. da budu ista onakva u ciljnom tekstu kakva su bila u izvornom tekstu;

⁴⁸ Theo Hermans , *On Translating Proper Names*, with Reference to De Witte and Max Havelaar, London, London Athlone Press, 1988, str. 13-14 ("They can be copied, i.e. reproduced in the target text exactly as they were in the source text. They can be transcribed, i.e. transliterated or adapted on the level of spelling, phonology, etc. A formally unrelated name can be substituted in the target text for any given name in the source text. And insofar as a name in a source text is enmeshed in the lexicon of that language and acquires 'meaning,' it can be translated; non-translation, i.e. the deletion of a source text proper name in the TT, and the replacement of a proper noun by a common noun (usually denoting a structurally functional attribute of the character in question); insertion of the proper name in the TT where there is none in the ST, or the replacement of a ST common noun by a proper noun in the TT")

2) mogu da budu *transkribovana*, tj. prenešena transliteracijom ili prilagođavanjem na nivou pravopisa, fonologije itd.;

3) neko formalno nepovezano ime može da bude *zamijenjeno* u ciljnom tekstu za bilo koje drugo ime u izvornom tekstu;

4) ukoliko je neko lično iz izvornog teksta povezano sa leksikonom toga jezika, može da bude *prevedeno*;

5) lično ime može, u izvjesnim situacijama, da se eliminiše iz ciljnog teksta, tj. da se uopšte ne pojavi u njemu;

6) zamjenjivanje lične imenice *zajedničkom imenicom* (kada obično ukazuje na strukturološki funkcionalni atribut junaka o kome se govori);

7) ubacivanje ličnih imena u ciljni tekst kada ih nema u izvornom tekstu;

8) zamjenjivanje zajedničke imenice iz izvornog teksta ličnom imenicom u ciljnom tekstu.

Mnogi naučnici danas smatraju da imena ne treba prevoditi, kako u literaturi za odrasle tako i u dječijoj literaturi. Prema Havijeru Franku, u slučaju konvencionalnih imena, danas postoji jasna tendencija da se imena ponavljaju, transkribuju u prvobitnim žanrovima.

Što se tiče efekata ovih postupaka na ciljni tekst, možemo reći da ne postoji uvijek jasna granica. Dok će u nekim slučajevima transliteracija imati forenizirajući efekat, u nekim drugim slučajevima će to možda biti domestikacija, ali opet bez jasnih granica. Važno je, takođe, napomenuti da su, među više različitih kategorija imena, za ovaj rad od najvećeg značaja toponimi i antroponimi, odnosno imena mjesta i imena ljudi, i stoga će se analiza izvršiti upravo na nizu primjera iz ove dvije kategorije.

2.1.1.1 Toponimi

Originalni naslov poeme na ruskom glasi *Москва – Петушки*. U prevodu na sprski jezik transliteracijom i transkripcijom naziv je ostao praktično isti *Moskva – Petuški*, pri

čemu je izvršena forenizacija, zbog prisustva stranog elementa za čitaoce srpskog govornog područja, dok je u prevodu na engleski izvršena domestikacija, tako da naslov poeme glasi *Moscow to the End of the Line*.

Uzimajući u obzir sam sadržaj poeme i činjenicu da Petuški predstavljaju posljednju stanicu za glavnog junaka, jednu zaokruženu putanju kojom se on kreće, prevodilac se odlučio za metodu domestikacije, približavajući na taj način čitaoca sa engleskog govornog područja samom djelu i njegovoj radnji s obzirom da bi *Petuški* za njih bio potpuno nepoznati pojam. O ovakvom, aluzivnom, načinu prevođenja naslova govori Njumark⁴⁹, kada kaže da takvi naslovi imaju neku vrstu figurativne ili referencijalne veze sa temom.

Transkripcijom u prevodu na engleski jezik *Петушок* (rus.) je prevedeno kao *Petushki* (eng.) (**ш** je fonetiziranjem prešlo u **sh**). U srpskom prevodu naziv je ostao isti, opet zbog prirode i sličnosti jezika sa ruskim. Zatim, u engleskom prevodu procesom fonetizacije i transkripcijom **ч** prešlo u **ch** – *Karacharovo* (engl.), a u srpskom je naziv kao i u ruskom *Karačarovo*.

U slučaju *Кремль* (rus.) u engleskom prevodu nalazimo djelimično domesticirani prevod *The Kremlin*, dok u srpskom, umjesto tuđeg glasa **ь**, uzima se njemu najbliži pa u tom slučaju imamo *Kremlj*.

Naziv ulice *Каляевской* (rus.) u engleskom prevodu transkripcijom i fonetizacijom dobijen je naziv *Kaliaevsky Street*, a u srpskom prevodu *Kuljajevskoj*. Već iz same uporedne analize ova dva prevoda, možemo da primijetimo manju izmjenu kod srpskog prevoda.

Kružna ulica u centru Moskve *Садовое кольцо* (rus.) je u engleskom prevodu transkripcijom i fonetizacijom prevedena kao *Sadovy Circle*, dok u srpskom prevodu je izvršena forenizacija jer je naziv ostao isti, samo prilagođen, naravno, srpskom jeziku *Sadovoje koljco*, dok bi bukvalni prevod bio *Baštenski prsten*. Paralela se može napraviti

⁴⁹ Peter, Newmark, *A Textbook of Translation*, Great Britain, Prentke Hall International, 1988, str. 56

sa *Boljšoj teatrom* koji se nikada ne prevodi kao *Veliko pozorište*, već ostaje u svom izvornom obliku.

Metro-stanice *Чухлинка, Реутово, Железнодорожная, Есино* (rus.) u engleskom prevodu su, opet, transkripcijom prevedene kao *Chukhlinka, Reutovo, Zheleznodorozhnaya, Esino*, koristeći najbliže glasove u engleskom. Na taj način, navedene stanice su prevedene kao: *Čuhlinka, Reutovo, Željeznodorožnaja, Jesino* (srp.). *Орехово-Зуево* (rus.), takođe metro-stanice su u srpskom prevodu zadržale isti naziv, prilagođavajući ih transkripcijom i fonetizacijom originalnim nazivima, pa u prevodu nalazimo *Orehovo-Zujevo* (srp.), a u engleskom *Orokhovo-Zuevo*, opet zamjenjujući najbližim glasovima.

Везувий, Геркуланум, Помпея (rus.) u engleskom su procesom transkripcije i fonetizacije prevedeni kao *Vesuvius, Herculaneum, Pompeii*, a u srpskom *Vezuv, Herkulanum, Pompeja*.

Iz svih gorenavedenih primjera možemo da zaključimo sljedeće: usljed prisustva velikog broja stranih elemenata u oba prevoda, iako prilagođeni odgovarajućim govornim područjima, možemo reći da je izvršena forenizacija.

U narednom primjeru treba se posebno osvrnuti na toponim *Vorobjove gore*. To je naziv za brdo u jugozapadnom dijelu Moskve i predstavlja najviši dio grada. Predstavlja popularno izletišta Moskovljana, a najznačajniji spomenik kulture na brdu je Moskovski državni univerzitet Lomonosov. Dakle, radi se o upotrebi toponima u okviru specifičnog pojma *kletve na Vorobjovim gorama* pa je tako i prevod vezan za prenošenje tog pojma a ne nužno i samog toponima. Sam pojam datira još iz 1827. godine kada su se revolucionarne demokrate Aleksandar Hercen i Nikolaj Ogarev zakleli na Vrapčevim brdima da će se boriti do kraja života za sreću naroda.⁵⁰

Dakle, u tekstu na ruskom pominje se *клятва на Воробьевых горах*. Kao dio kulturološko-specifičnog elementa i toponima, ovaj dio predstavlja vrlo važan element prilikom prevođenja, jer je u prevodu na srpski izvršena forenizacija, zadržavajući

⁵⁰ http://www.ecocenter-vg.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=90:2011-08-26-09-47-07&catid=37:2011-08-26-08-48-55&Itemid=59

bukvalni prevod *kletva na Vorobjovim gorama*, dok u prevodu na engleski izvršena je djelimična domestikacija, mijenjajući originalni tekst i prilagođavajući ga čitaocu engleskog govornog područja – *the idealism of Herzen's youth*.⁵¹

Metro-stanica *Чёрная* (rus.) u engleskom prevodu je prevedena kao *Chernoe*, prilagođavajući fonetski i transkripcijski naziv ove stanice čitaocu sa engleskog govornog područja, međutim, prevodilac ne zadržava rod ove stanice koja je u ruskom ženskog roda, dok u prevodu na engleski ova stanica je prevedena kao u srednjem rodu. Dakle, bez obzira na tu neznatnu promjenu u prevodu je, ipak, izvršena forenizacija. S druge strane, u prevodu na srpski nailazimo na naziv ove stanice koja je prevedena kao *Čorno* čime se, u suštini, gubi veza sa prvobitnim oblikom jer se očekivalo da će u prevodu na srpski jezik naziv stanice ostati isti. Stoga, u prevodu na srpski izvršena je, takođe, u manjem stepenu forenizacija.

2.1.1.2 Antroponimi

Ime glavnog junaka *Веничка* (rus.) transkripcijom i transliteracijom na srpski je prevedeno kao *Venjička*, pri čemu je uzet u obzir izvorni izgovor ovog imena, zbog čega imamo glas *nj*. Na engleskom, opet procesom fonetizacije i transkripcijom, njegovo ime je prevedeno kao *Venichka*. Imena *Борис* i *Димитриј* (rus.) u srpskom prevodu ime Boris je ostalo isto kao u ruskom, zato što je ovo ime tipično za slovenske kulture, kao i ime Dimitrij, s tim što završetak *-ij* prelazi u *-i* tako da konačno dobijamo Dimitri. U srpskom prevodu nalazimo *Boris* i *Dmitri*.

Kao deminutivni oblik prilikom laskavog obraćanja u ruskom jeziku nalazimo ime *Веня* koje je procesom transkripcije, transliteracije i fonetizacije pretvoreno u engleskom u *Venya* a u srpskom *Venja*. Transkripcijom u engleskom prevodu **я** prelazi u **ya**.

U primjeru *Иван Козловский* (rus.) u srpskom prevodu, opet, zbog imena koje je tipično za slovensku kulturu prevod je isti (Ivan), dok je procesom transkripcije prezime

⁵¹ Aleksandr Ivanovič Hercen je bio jedan od vodećih ruskih prozapadnih pisaca i mislilaca koji je najviše odgovoran za stvaranje političke klime koja je dovela do emancipacije kmetova. On je još poznat i kao „otac ruskog socijalizma“. Iako njegovu filozofiju nije lako opisati, ono što je jasno jeste da je objavio veliki broj knjiga kritikujući dominantni vladajući sistem u tadašnjoj Rusiji. Uvijek je bio revolucionarni mislilac, a veliki dio svog života je proveo u izgnanstvu.

prevedeno kao *Kozlovski* jer se *-ij* nastavak gubi i prelazi u *-i*. U engleskom prevodu ime je ostalo isto, dok je prezime opet procesom transkripcije prevedeno kao *Kozlovsky*. S obzirom da u engleskom jeziku nema posljednjeg glasa u ovom prezimenu, stavlja se transkripcijski njemu najbliži oblik *y*.

Фёдор Шаляпин (rus.) u srpskom je procesom transkripcije i fonetizacije preveden kao *Fjodor Šaljapin*, koristeći najbliže glasove u srpskom. U engleskom ovo ime je prevedeno kao *Feodor Chaliapin*, čime je izvršena forenizacija.

Za gore navedene primjere opet dolazimo do istog zaključka, kao i za toponime. Iako su svi ovi nazivi prilagođeni engleskom i srpskom izgovoru, ipak se u njima zapaža element „stranog“ za čitaoca, tako da je u svim primjerima ostvarena forenizacija.

Vrlo zanimljiv prevodilački obrt, kada su u pitanju imena, jeste primjer sa *Моше Даян* i *Аба Ебан* (rus.). Naime, u prevodu na srpski imena su prevdena onako kako su u originalu, ali, kao i u prethodnim primjerima, fonetski i transkripcijski prilagođena srpskom jeziku – *Moše Dajan*⁵² i *Aba Eban*⁵³. U tom slučaju, imamo forenizaciju, opet zbog prisustva stranog elementa za čitaoca srpskog govornog područja. Međutim, u prevodu na engleski nailazimo na primjer potpune domestikacije gdje u prevodu uopšte nema ovih imena već *Golda Meir*⁵⁴ i *King Farouk*⁵⁵. Ono što je važno napomenuti u ovom slučaju jeste da su sva imena, osim *King Farouk* (eng.), vezani za izraelsku istoriju i politiku, i svi su bili dominantne ličnosti svog vremena. Međutim, postavlja se pitanje zašto se prevodilac u prevodu na engleski odlučio za promjenu imena u potpunosti.

Odgovor na ovo pitanje leži u samom djelu, jer upravo u djelu se vidi da je takav prevod bio neophodan da bi se dočarala igra riječi koja postoji u originalu. Za prevod na srpski nije bilo potrebno jer je igra riječi prenešena u srpski prevod. S obzirom da ovaj dio pripada i kategoriji u kojoj će se analizirati psovke, na tim primjerima ćemo kasnije vidjeti

⁵² Moše Dajan je bio izraelski militaristički vođa i političar. Bio je ministar spoljnjih poslova i ministar odbrane, kao i ministar poljoprivrede. Bio je prepoznatljiv kao simbol borbe nove države Izraela.

⁵³ Aba Eban je bio izraelski diplomata i političar, kao i naučnik za arapski i hebrejski jezik. Bio je ministar obrazovanja i kulture, potpremijer i ministar spoljnjih poslova.

⁵⁴ Golda Meir je bila izraelski predavač, političar i premijer Izraela. Bila je poznata kao “čelična dama” u izraelskoj politici, godinama prije nego što je taj izraz upotrijebljen za Margaret Tačer.

⁵⁵ Kralj Faruk je bio deseti vladar Egipta iz dinastije Muhamed Ali.

kako je prevodilačko umijeće došlo do izražaja, jer se u ovom segmentu bavimo samo analizom antroponima.

2.1.2 *Vulgarizmi, psovke, žargonizmi, sleng*

U kulturološko-specifične elemente ubrajamo i žargonizme i vulgarizme, sa posebnim osvrtom na psovke, koji su prisutni u ovom djelu u velikoj mjeri. Sa prevodilačkog aspekta, ovi elementi predstavljaju jednu posebnu vrstu izazova, pogotovu zato što se preko žargona i vulgarizama identifikuju određene društvene grupe, a psovke, kao oblik govornog čina, mogu da odražavaju određeni odnos prema sagovorniku, prema onome o čemu se govori ili prema nekoj vrijednosti.

Prvi primjer vulgarizma s kojim se susriječemo je riječ *нудор* (rus.). Dakle, to je necenzurisana leksika i da bismo razumjeli samo značenje ovog vulgarizma, najprije treba pogledati kontekst, jer semantička svojstva ove riječi u ruskom jeziku su dvojaka: 1) *homić, peder*; 2) preneseno značenje – *loš, neprijatan, štetan*.

Вот – аптека, видишь? А вон – этот нудор в коричневой куртке скребет тротуар. (Ерофеев, 10)

There's a pharmacy, see? And over there, that creep in the brown jacket scraping the sidewalk. (H. William Tjalsma, 15)

Evo, apoteka, vidiš? A eno onaj u mrkom kaputu struže trotuar. (Badnjarević, 11)

Ono što se da primijetiti jeste da u prevodu na engleski *creep* zamjenjuje u potpunosti ruski izraz *нудор*, pokrivajući to semantičko polje, čime je izvršena domestikacija. U prevodu na srpski jezik, nailazimo na pojavu *univerzalizacije* gdje je ovaj izraz preveden pokaznom zamjenicom, čime je izvršena domestikacija.

Argo, sleng ili žargon se mogu okarakterisati kao specijalan govor određenih, obično devijantnih, društvenih grupa koji je stvoren i korišćen da bi se iz procesa komunikacije isključile druge društvene grupe, pri čemu je uzajamni položaj tih društvenih grupa obično suprotan (jedne su obično društveno nadređene, a druge društveno podređene). Za sve njih je karakterističan taj kriptološki karakter kojim se postizala

tajnovitost među određenim grupama, naročito ako se radi o žargonu kriminalnih grupa. Međutim, pored toga, postoji još mnogo razloga za upotrebu ovakve vrste govora: da se bude drugačiji, bježanje od klišeja, ublažavanje ozbiljnosti, korišćenje razgovornog jezika, olakšavanje društvene interakcije, podsticanje prisnosti, pripadnosti itd.

Ranko Bugarski definiše žargon na sljedeći način:

Žargon je svaki neformalni i pretežno govorni varijetet nekog jezika koji služi za identifikaciju i komunikaciju unutar neke društveno određene grupe – po profesiji, socijalnom statusu, uzrastu i slično – čije članove povezuje zajednički interes ili način života, a koja uz to može biti i teritorijalno omeđena. Žargon je obeležen specifičnim jezičkim sredstvima, pre svega leksičkim i frazeološkim, a izuzetno gramatičkim i fonološkim. Otuda je on slabo razumljiv govornicima istog jezika, koji ga često negativno vrednuju u podrazumevanoj opoziciji prema standardnom ili književnom jeziku⁵⁶

Ovakav govor je veoma karakterističan za *Москва-Пемуику* jer Venedikt Jerofejev je predstavnik ruskog umjetničkog „undergorund“-a u kome upravo vidimo ovaploćenje ruskog postmodernizma sa njegovim karakteristikama: intertekstualnost, igra i dijalog. Vulgarizmi iz ove poeme su korišćeni u svrhe govorne karakterizacije glavnog lika. Kroz sljedeće primjere ćemo vidjeti kako su pojedini izrazi iz svakodnevnog govora prevedeni na srpski i engleski i koji je postupak korišćen.

Prvi primjer kolokvijalnog govora u ovom djelu je riječ *пoxмелюга* u sljedećoj rečenici iz djela:

Сколько раз уже (тысячу раз), напившись, или с похмелюги, проходил по Москве с севера на юг, с запада на восток, из конца в конец и как попало — и ни разу не видел Кремля. (Ерофеев, 10)

⁵⁶ Ranko, Bugarski, *Žargon: lingvistička studija*, Beograd, Čigoja štampa, 2003, str. 9-10

How many times (thousands) I've walked drunk or hungover, across Moscow from north to south, east to west, from one end to the other, and never did I see the Kremlin. (H. William Tjalsma, 15)

Koliko sam već puta (hiljadu) puta, napivši se ili mamuran, prelazio Moskvu sa sjevera na jug, sa zapada na istok, uzduž i popreko – a nijednom nisam video Kremlj. (Badnjarević, 11)

Dakle, razgovorna riječ je *похмелюга*, a nemarkirana riječ je *похмелье*. U engleskom i srpskom izostavljeno je pojačano značenje ove riječi, jer u ruskom sufiks **ug-a** je sufiks uvećavanja, tako da je trebalo dodati neki pridjev razgovornog stila koji bi bio markiran, žargonski. Za uveličavanje bi, u srpskom, moglo da se iskoristi *strašno mamuran*, dok u engleskom bi bila adekvatna kolokacija *horribly hungover*. Stoga je u oba slučaja u manjem stepenu izvršena domestikacija.

U sljedećem primjeru opet imamo tvorbene pokazatelje žargonizama.

-Спиртного ничего нет, — сказал вышибала. (Ерофеев, 11)

-There's nothing to drink, - the bouncer said. (H. William Tjalsma, 16)

-Nikakvog alkohola nema, - rekao je izbacivač. (Badnjarević, 11)

U ovom slučaju tvorbeni pokazatelj žargonizma je **al-a** u ruskom. U engleskom je izvršena domestikacija, zato što je *bouncer* u engleskom isto riječ koja pripada žargonizmu i standardna je riječ u engleskom jeziku, dok u srpskom *izbacivač* takođe pripada standardnom jeziku i za ovu riječ ne postoji žargonski izraz. Tako da možemo reći da je u ovom slučaju ovaj prevod domesticiran.

Glagol *мразвонитъ* u ruskom je odlika razgovornog stila i označava *objaviti nešto na sva zvona, razglasiti*. Ovo je tipičan primjer kulturološko-specifičnog elementa jer je ovaj glagol prešao u svakodnevnu upotrebu upravo od crkvene objave zvonjavom kada se nešto objavljivalo glasno ali intenzivno. U prevodu na engleski nailazimo na proces domestikacije jer u engleskom *to trumpet something* potiče još od staro-francuskog kada se isto nešto objavljivalo, proklamisalo, ali pomoću trube. U prevodu na srpski primjećujemo takođe proces domestikacije, gdje se vidi sličnost sa ruskim jezikom.

А потом трезвонят по всей петушинской ветке... (Ерофеев, 15)

But, later, they trumpet it all over the Petushki line... (H. William Tjalsma, 36)

А затим udaraју na sva звона по читавом петушевском крају... (Badnjarević, 26)

Naredni primjeri su karakteristika i razgovornog stila i vulgarizama.

...это уж точно человек дрянь, деляга и посредственность. Гадок мне этот человек. (Ерофеев, 13)

...for sure he's a trashy, narrow-minded mediocrity. That sort of person is disgusting to me. (H. William Tjalsma, 26)

...onda je to baš čovjek đubre, egoist i mediokritet. Meni je taj čovjek gad. (Badnjarević, 19)

Dakle, riječ *дрянь* u ruskom je karakteristika razgovornog stila i znači nešto loše, a ako govorimo o čovjeku onda već tu poprima drugu dimenziju i prelazi u vulgarizam sa pežorativnim značenjem. Tako u prevodu na srpski nailazimo na riječ *đubre* što dobro odražava originalni tekst, pri čemu vidimo da je izvršena domestikacija, kao i u prevodu na engleski, gdje je pomoću riječi *trashy*, koja pripada uličnom govoru, preneseno značenje riječi *дрянь*. Stoga, i u ovom slučaju je izvršena domestikacija.

Međutim, malo drugačija situacija je sa riječju *деляга*. I u ovom slučaju opet imamo tvorbeni pokazatelj **ag-a**, što ukazuje na žargonizam. U svom osnovnom značenju, ova riječ u razgovornom jeziku označava osobu koja je okrenuta samo sebi i svojoj koristi.

Dakle, najbliži prevod, ukoliko poredimo engleski i srpski, bio bi srpski, jer terminom *egoist* pokriveno je značenje ove riječi. U ovom slučaju je djelimično izvršena domestikacija, ali opet, prevodilac je nastojao da približi značenje ove riječi što je moguće više. S druge strane, u prevodu na engleski vidimo potpuno odstupanje od originala jer *narrow-minded* u engleskom bi se reklo za osobu koja je ograničenih shvatanja, nije tolerantna i otvorena za druge ideje. Stoga, u ovom slučaju je izvršena djelimična domestikacija.

U sljedećem primjeru *задок* možemo da konstatujemo da je prevod adekvatan, s tim što u ruskom imamo kratki oblik pridjeva, dok u prevodu na srpski imamo imenski dio predikata. Ono što je najbitnije jeste da je preneseno značenje iz jezika izvora. U prevodu na engleski imenica *задок* je zamijenjena sadašnjim participom *disgusting*. Mada se može reći da je u tom slučaju čak i ublaženo značenje riječi *gad*.

U sljedećim primjerima vulgarizama ćemo vidjeti kako je do izražaja došla *domestikacija* pri čemu je svaki prevodilac prilagodio svom jeziku i kulturi originalni tekst.

...тут уж я не знаю, что и сказать, это уж конченный подонок и мудозвон. Потому что магазины у нас работают до девяти, а Елисеевский - тот даже до одиннадцати, и если ты не подонок, ты всегда сумеешь к вечеру подняться до чего-нибудь, до какой-нибудь пустяшной бездны... (Ерофеев, 17)

I really don't know what to say about him. That's the ultimate cocksucking scum. Because our stores stay open till nine and you can always get something at the big Elissev grociery up till eleven, so if you're not scum, by evening you'll always be able to create some sort of little chasm. (H. William Tjalsma, 26)

...to je već krajnji šljam i govnar. Zato što bifei kod nas rade do devet, a Jelisejevski čak do jedanaest, i ako nisi govnar, uvek ćeš uspeti uveče da se uzdigneš do nečega, do nekog beznačajnog bezdana. (Badnjarević, 19)

Kroz sve gorenavedene primjere možemo da vidimo da je u oba slučaja, i u prevodu na engleski i srpski, izvršena *domestikacija*, jer je svaki od prevodilaca prilagođavao vulgarizme u ruskom svojoj receptivnoj kulturi. Imajući to u vidu, prevodilac za srpski jezik se ipak odlučio za blaže forme od prevoda na engleski, upravo zbog različitog dijapazona psovki i vulgarizama koji postoje u ova dva jezika. Međutim, ukoliko pogledamo riječ *мудозвон*, ta riječ je sinonimična sa riječi *дурак* što znači glupan, budala. Tako da u prevodu na engleski ta riječ je izostavljena, a u srpskom je prevedena kao *govnar* što nije značenje ove riječi. Na osnovu toga, možemo reći da je prevodilac, radi vjerodostojnosti, iskoristio drugu referencu koja možda više pripada receptivnoj kulturi nego jeziku izvora, ali je bliža čitaocima, a manje specifična.

U sljedećim primjerima vulgarizma vidjećemo kako je u prevodu i na engleski i na srpski izvršena domestikacija, jer takav izraz postoji i u srpskom i u engleskom jeziku.

A! Хорошо пошла, курва! (Ерофеев, 21)

Sonovabeech, not bad! (H. William Tjalsma, 29)

Dobro je legla, kurva! (Badnjarević, 22)

U narednim primjerima vidjećemo vulgarizme, ali u ovom slučaju se radi o cenzurisanjoj leksici u jeziku izvoru. Vidjećemo kako je ta leksika prevedna na engleski i na srpski.

"Ну, ребята, я ...ать пошел!" или "Ну, ребята, я ...ать пошел!" (Ерофеев, 20)

„Well, friends, I'm off to take a leak“, or „Well, boys, I'm off to take a crap!“ (H. William Tjalsma, 32)

„Pa, deco, idem da ...šam!“ ili „Pa, deco, idem da ...em!“ (Badnjarević, 24)

U ovim primjerima možemo da primijetimo da su u prevodu na engleski vulgarizmi iz jezika izvora prevedeni, iako su cenzurisani. Međutim, prvi dio *to take a leak* je pristojan način da se iskaže fiziološka potreba, a u drugom dijelu je upravo upotrijebljen vulgarizam karakterističan za englesko govorno područje, čime je izvršena domestikacija. U prevodu na srpski, ova leksika je takođe ostala cenzurisana, pri čemu opet vidimo jedan manji stepen domestikacije, jer je praktično isti oblik ostao u srpskom prevodu.

Govoreći o vulgarizmima, nailazimo na sljedeće primjere u kojima u ruskom glagol *пукнуть* predstavlja tipičan vulgarizam, međutim, prevodi ovog glagola u srpskom i engleskom su drugačiji.

Но больше всего, конечно, тем знаменит, что за всю свою жизнь ни разу не пукнул... (Ерофеев, 21)

He's well known for many reasons. But most of all, of course, for the fact that , in his whole life, he has never passed gas. (H. WilliamTjalsma, 33)

Poznat je po mnogo čemu. Ali je najpoznatiji, dakle, po tome što u životu nikada nije prdnuo... (Badnjarević, 25)

Iz navedenih primjera možemo da primijetimo da je glagol *пукнуть* u engleskom preveden *to pass gas*, a u prevodu na srpski glagolom *prdnuo*, pri čemu je u oba slučaja izvršena domestikacija.

Tipičan vulgarizam široko rasprostranjen kroz cijelu poemu je riječ *блядок*. Kroz sljedeće primjere vidjećemo kako su prevodioci preveli ovaj vulgarizam i koja je metoda korišćena.

Приходят они утром с блядок... (Ерофеев, 22)

They would come in from whoring in the morning... (H. William Tjalsma, 37)

Dolaze oni ujutro iz kurvanja... (Badnjarević, 28)

Dakle, u oba prevoda vidimo da je prevod adekvatan, u smislu da je preneseno značenje iz jezika izvora, koristeći se strategijom domestikacije, jer takav koncept postoji i u srpskom i u engleskom, samo je zamijenjen ekvivalentima u navedenim jezicima.

Riječ koja je najfrekventnija kroz cijelu poemu *Moskva-Petuški*, a koja je u većini slučajeva pogrešno protumačena, je riječ *мудак*. Ova riječ spada u psovke i vulgarizme, ali ova riječ znači „glupan“. Međutim, kroz konkretne primjere ćemo vidjeti kako je ova riječ prevedena na engleski a kako na srpski.

Душу каждого мудака я теперь рассматривал со вниманием... (Ерофеев, 23)

I then examined with care, intently, and close up, the soul of every shitass. (H. William Tjalsma, 40)

Dušu svakog mudonje sam sada posmatrao sa zanimanjem... (Badnjarević, 31)

Iz navedenih primjera možemo da primijetimo sljedeće. Naime, u prevodu na engleski izvršen je proces domestikacije, prilagođavajući osnovno značenje riječi *мудак*⁵⁷ (budala, glupan, idiot) engleskom govornom području, mada, možda sa pojačanim

⁵⁷ <http://translate.academic.ru/%D0%BC%D1%83%D0%B4%D0%B0%D0%BA/en/ru/1>

značenjem u engleskom. Međutim, u prevodu na srpski jezik došlo je do interference sa ruskim, i zbog toga prevod nije adekvatan jer se radi o potpuno različitim konceptima u ruskom i srpskom.

Naredni primjeri su primjeri slenga, gdje je opet u prevodu na engleski i srpski izvršena domestikacija. I u ruskom riječ *брось* i u engleskom *cut it out* imaju jače značenje od riječi *prestati* u srpskom. *Prestati* bi bila blaža forma u ovom slučaju, a što nije slučaj sa originalom, jer u originalu autor je imao namjeru da upravo preko ovog slenga prenese poruku koja je bila upućena glavnom junaku.

- *Послушай-ка, - сказали они, - ты это брось.* (Ерофеев, 21)

- *Listen, you, - they said, - cut it out!* (H. William Tjalsma, 31)

- *Slušaj, – rekli su oni, - prestani!* (Badnjarević, 23)

Primjer slenga za novac je prikazan u sljedećim primjerima:

...- *вот какие глаза в мире Чистогана...* (Ерофеев, 18)

That's the kind of eyes they have in the world of Ready Cash. (H. William Tjalsma, 28)

...*eto takve su oči u svetu novca...* (Badnjarević, 21)

Iz jezika izvora vidimo da se radi o slengu, žargonu koji se koristi za novac, međutim, u engleskom vidimo da je izvršena domestikacija, djelimično prilagođavajući jezik izvora jeziku cilju, jer ni *ready cash* nije u potpunosti sleng. U srpskom je, takođe, izvršena domestikacija i nije prenesen žargonski izraz iz jezika izvora.

Vrlo izazovno sa prevodilačkog aspekta je sljedeća upotreba slenga, a koja se tiče hrane.

«*Закуска у нас сегодња – блеск! Закуска типа «я вас умоляю!*» (Ерофеев, 10)

„*Tastes fan-n-n-tastic today. Outa 'this world'.* (H. William Tjalsma, 29)

„*Meza nam je danas, uh! Meza tipa 'ja vas preklinjem'.* (Badnjarević, 22)

U ruskom riječ *блеск* pripada slengu i označava nešto što je super, odlično, dakle, sa pojačanim značenjem. Isto tako, *я вас умоляю*, u ovom kontekstu ukazuje da se radi opet o nečemu što je vrhunskog kvaliteta jer se radi o hrani. U prevodu na engleski u oba slučaja vidimo primjere domestikacije, jer taj sleng je tipičan za englesko govorno područje. Međutim, u prevodu na srpski nailazimo na forenizaciju, jer ovaj koncept kod nas nije poznat. Ostao je bukvalni prevod i time dvosmislen, tako da čitalac ne zna da li se radi o ironičnom iskazu ili ukazuje baš na nešto što je dobro.

Sljedeći primjer je primjer žargona koji je izražen ruskim glagolom *чесать*. Naime, ovaj glagol u žargonu znači proći veoma brzo kroz neki prostor ili pored nekoga, nečega. Ekvivalent u prevodu na srpski bi bio „proletjeti“, a ne „proći“, kao što ćemo vidjeti kroz primjere.

Мы чешем без остановки через Кусково! (Ерофеев, 22)

We're going to barrel right through Kuskovo without stopping. (H. William Tjalsma, 34)

Bez zaustavljanja prolazimo pored Kuskova! (Badnjarević, 26)

U engleskom *to barrel through* označava isto što i u ruskom glagol *чесать*. Naravno, ovaj prevod je prilagođen i domesticiran engleskom govornom području, ali je preneseno značenje iz jezika izvora. Međutim, u prevodu na srpski nije adekvatan prevod, jer nije preneseno glavno značenje ovog glagola. Umjesto toga, iskorišćen je drugi glagol, glagol *prolaziti* čime je, opet, u određenoj mjeri, izvršena domestikacija.

Naredni primjer glagola u ruskom ukazuje na različite pristupe u prevođenju i rješenja do kojih se došlo prilikom prevođenja glagola *разжаловать*. Osnovno značenje ovog glagola je „lišiti čina“, „degradirati“, i ne spada u sleng ili žargon. Međutim, ovaj glagol je preveden slengom u engleskom, a nije u srpskom.

Короче,они меня разжаловали, а на место мое назначили Алексея Блиндыева... (Ерофеев, 22)

To put it bluntly, they canned me as a foreman and in my place put Aleksei Blindaev... (H. William Tjalsma, 41)

Kraće, ražalovali su me, a na moje mjesto su postavili Alekseja Blindajeva... (Badnjarević, 32)

Ako pažljivije pogledamo engleski prevod, vidjećemo da se radi o domestikaciji jer kompletna fraza je u potpunosti prilagođena engleskom, čak je i dodat dio *foreman*. S druge strane, u srpskom, takođe, se radi o domestikaciji, jer je glagol *ražalovati* u ovom kontekstu odgovarajući.

U sljedećem primjeru opet vidimo upotrebu slenga, ali njegove različite realizacije u prevodenju.

...он пил только краденое: утащит, например, в аптеке флакон тройного одеколона, отойдет в туалет у вокзала и там тихонько выпьет. (Ерофеев, 54)

...he drank only stolen stuff. He'd lift a bottle of stolen Triple eau de cologne from the pharmacy, go into the toilet at the station, and drink it on the sly. (H. Williams Tjalsma, 77)

...pio je samo ukradeno: zdipi, na primer, u apoteci bocu kolonjeske vode, ode u stanični toalet i tamo na miru popije. (Badnjarević, 61)

Glagol *утащит*⁵⁸ u ruskom pripada neformalnom stilu i označava ukrasti ili uzeti nekome nešto na silu. U prevodu na engleski, glagol *to lift (something)* takođe pripada neformalnom stilu i ima isto značenje kao u ruskom. Ista je stvar sa prevodom na srpski, gdje glagol *zdupiti* u potpunosti pripada slengu, čak sa pojačanim značenjem, nego u ruskom i engleskom. Na osnovu ovoga, možemo zaključiti da je u prevodu i na engleski i na srpski izvršena domestikacija.

Vrlo karakterističan primjer slenga i razgovornog stila nalazimo u sljedećem primjeru gdje su se opet prevodioci odlučili za različita rješenja.

Ляпни какую-нибудь аллегорию или... (Ерофеев, 70)

Any kind of blather, an allegory, a... (H. Williams Tjalsma, 84)

⁵⁸ <http://tolkslovar.ru/u3193.html>

Izusti neku alegoriju ili... (Badnjarević, 66)

Glagol *ляпнуть*⁵⁹ u ruskom znači reći nešto nepromišljeno, glupost neku. Najbolji ekvivalent u našem jeziku bi bio *lupiti neku glupost ili nešto*. Međutim, kao što se vidi iz navedenog primjera, prevod je u ovom slučaju i nije baš adekvatan, što se tiče srpskog jezika. S druge strane, engleski prevod *blather*⁶⁰ je svakako bolji od srpskog jer je bliži značenju jezika izvora. U oba slučaja je u manjem stepenu izvršena domestikacija.

Još jedan primjer slenga nalazimo u sljedećem primjeru:

Он и всегда-то был какой-то одержимый, а тут не иначе как бес в него вошел. Он помешался - знаете на ком? (Ерофеев, 74)

He was always kind of obsessed, but once nothing else but something like a demon possessed him. He went crazy over – you know what? (H. Williams Tjalsma, 91)

Uvek je bio nekako opsednut, kao da je u njega ušao zao duh. Šenuo je – a znate li zbog koga? (Badnjarević, 72)

Glagol *помешаться*⁶¹ u ruskom pripada slengu i označava duševno rastrojstvo. U prevodu na srpski *šenući* predstavlja odličan ekvivalent ovom ruskom glagolu jer takode spada u sleng, pri čemu je izvršena domestikacija. U prevodu na engleski je ista situacija, gdje je domestikacijom i korišćenjem glagola *to go crazy* pokriveno značenja glagola *помешаться*.

2.1.3 *Frazeologizmi*

Govoreći o frazeologizmima, kao kulturološko-specifičnom elementu, prvi primjer s kojim se susriječemo u djelu je sa prevodilačkog aspekta dosta izazovan, jer ukoliko se ne uzme u obzir cijeli kontekst, teško da se može naći adekvatan prevod a da se ne prevede bukvalno, što je s ovim primjerom slučaj.

-Жди-жди... Дождешься!.. Будет тебе сейчас херес! (Ерофеев, 19)

⁵⁹ <http://tolslovar.ru/l4608.html>

⁶⁰ <http://www.merriam-webster.com/dictionary/blather>

⁶¹ <http://tolslovar.ru/p13710.html>

-Wait, wait... You'll get your sherry all right! (H. William Tjalsma, 28)

-Čekaj, čekaj... Dočekaćeš!... Odmah ćeš dobiti heres! (Badnjarević, 21)

U prevodima na engleski i srpski uopšte nije jasno da li je ovo rečeno ironično ili obećavajuće. U ruskom jeziku je ovo izrazita i jasna prijetnja (pr. Popićeš ti svoj heres, kako da ne!). U srpskom ekvivalent ovome bi bio *Dobićeš ti svog Boga!* Da je riječ o prijetnji potvrđuje dalji događaj jer je konobarica pozvala pomoć. Dakle, u oba slučaja je izvršena forenizacija, zbog prisutnosti stranog elementa, pri čemu ni u jednom ni u drugom prevodu nije u potpunosti preneseno značenje ovog frazeologizma.

U sljedećim primjerima nailazimo na frazeologizam u ruskom *божья роса*, i njegove različite realizacije u engleskom i srpskom. Naime, ovaj frazeologizam u ruskom označava nekoga kome nije stalo ni do čega, potpuno mu je svejedno, nije ga briga. Dakle, to bi bio najbliži ekvivalent u srpskom.

Им все божья роса... (Ерофеев, 20)

They don't give a good Goddamn about anything. (H. William Tjalsma, 28)

Njima je sve Božija rosa... (Badnjarević, 21)

Iz navedenih primjera možemo da zaključimo sljedeće – u prevodu na engleski nailazimo na primjer domestikacije, gdje je ovaj frazeologizam preveden frazom koja je tipična za englesko govorno područje, pogotovo američko (pošto se radi o prevodu na američki engleski). U prevodu na srpski se radi o procesu forenizacije i o prevodu riječ-za-riječ, čime je u suštini izgubljeno osnovno značenje ovog frazeologizma, jer izraz *Božija rosa* nije poznat u srpskom jeziku. Inače, pridjev *божья* uopšte nema konotaciju „Božiji“ kako je kod nas prevedeno. Bukvalan prevod bi bio „bubamarin“.

Još jedan primjer frazeologizama s kojim se susriječemo u djelu je sljedeći:

Получается так - мы мелкие козявки и подлецы, а ты Каин и Манфред... (Ерофеев, 22)

...that we're small potatoes and you're tops. (H. William Tjalsma, 31)

...da smo mi sitna boranija, a ti Kain i Manfred. (Badnjarević, 23)

Dakle, analizirajući ove primjere došli smo do sljedećeg zaključka. Naime, u prevodu na engleski u oba slučaja je izvršena domestikacija, pri čemu u prvom slučaju *мелкие козявки и подлецы* ukazuje da se radi o nečemu beznačajnom, bezopasnom, čime je pokriveno značenje u engleskom jer *small potatoes* upravo to i znači. U srpskom je takođe izvršena domestikacija u tom dijelu, jer frazeologizam *sitna boranija* upravo to i označava. Drugačija je situacija sa frazeologizmom *Kain i Manfred*. *Kain i Manfred* su dvije popularne poetske drame engleskog pisca Lorda Bajrona koje su mu donijele svjetsku slavu. Uzimajući u obzir kontekst, možemo primijetiti da je u ovom slučaju dat kontrast, pa naspram *small potatoes (eng.)* ili *sitna boranija (srp.)* imamo *tops (eng.)* i *Kain i Manfred (srp.)*. U engleskom je izvršena domestikacija jer terminom *tops* je uveden domaći pojam za englesko govorno područje, isključujući u potpunosti značaj pomenutih drama, dok je u srpskom izvršena forenizacija, ostavljajući uticaj izvornog teksta, a što je i bio piščev cilj. Problemi u dramama *Kain i Manfred* su problemi koji se tiču cilja i smisla života s pitanjem o smrti, veze sa nerazriješenošću protivrječnosti dobra i zla. Oni su ujedno i glavni likovi u istoimenim dramama.

Sljedeći primjer frazeologizma ukazuje na različitost u pristupu prevodenju upravo zbog kulturoloških različitosti, ili pak, nedostataka takve vrste frazeologizama.

Хотел даже и к Вере Дуловой - да нет, думаю, удавит он ее, как незабудку. (Ерофеев, 55)

I even wanted to see Vera Dulova, but, no, I thought, he'll strangle her like a forget-me-not. (H. William Tjalsma, 92)

Hteo sam čak i kod Vere Dulove, ali ne, mislim, udaviće je kao pile. (Badnjarević, 73)

Iz ovih primjera možemo da zaključimo sljedeće – u ruskom je frazeologizam *удавит он ее, как незабудку* povezan sa cvijećem, jer *незабудка* je cvijet nezaboravak. Međutim, dobar ekvivalent u srpskom je *udaviće je kao pile*, čime je izvršena domestikacija, pokrivajući značenje ovog frazeologizma. U engleskom je drugačija

situacija. Prevodilac se odlučio za doslovan prevod koji je nejasan čitaocu sa engleskog govornog područja, čime je izvršena forenizacija.

Evo još jednog primjera frazeologizama gdje su oba prevoda potpuna različita, što opet ukazuje na različitost u kulturološko-specifičnim elementima.

Мы уже и без жабо - лыка не вяжем... (Ерофеев, 55)

Even without the jabot we can't see the straight. (H. William Tjalsma, 93)

Pa mi smo i bez žaboa pijani kao treske. (Badnjarević, 74)

Ukoliko pogledamo prevod na engleski, vidjećemo da je u ovom slučaju izvršena domestikacija sa ekvivalentom u engleskom *can't see the straight*. Isti je slučaj sa prevodom na srpski gdje je frazeologizmom *pijan kao treska* pokriveno značenje ruskog frazeologizma *лыка не вяжем*⁶² čime je, takođe, izvršena domestikacija.

2.1.4 Fraze prilikom obraćanja

Ovu posebnu kategoriju kulturološko-specifičnih elemenata možemo da opišemo kao sistem nacionalno-specifičnih, stereotipnih, ustaljenih obrazaca obraćanja, koje je usvojilo društvo radi uspostavljanja kontakta među sagovornicima, u cilju njegovog održavanja i prekidanja (sa određenom intonacijom).⁶³ Govoreći o ovome, samo na jednom mjestu u poemi zapažamo tipičan primjer neprevodive leksike. Naime, radi se o drugom licu jednine koja u ruskom *мы* u poemi upotrijebljena u biblijskom kontekstu. Iz navedenog primjera, vidjećemo kako su prevodioci riješili ovaj aspekt neprevodive leksike, kada je u pitanju engleski jezik.

Вот ведь Искупитель даже, и даже Маме своей родной, и то говорил: "Что мне до тебя?" (Ерофеев, 6)

Take the Redeemer even, who to his own Mother said, „What art thou to me?“ (H. William Tjalsma, 16)

⁶² http://www.slovarik.net/frazeologicheskyy_slovar_myhelsona/page/lyika_ne_vyajet.5242

⁶³ http://ped_recheved.academic.ru/

Spasitelj je čak svojoj majci rekao: “Šta ćeš mi ti?” (Badnjarević, 11)

Da bi se napravila distinkcija u engleskom jeziku prilikom obraćanja, prevodilac se odlučio za arhaične oblike u engleskom jeziku iz srednjeg vijeka. U ovom slučaju ne radi se o svakodnevnom obraćanju sa “ti”, i upravo iz tog razloga prevodilac je morao da ukaže na tu specifičnost. U engleskom se, dakle, radi o forenizaciji, dok u srpskom, s obzirom na srodnost jezika i srodnosti kultura, prevod je isti, jer takav koncept obraćanja postoji i u srpskom.

Još jedan primjer neprevodive leksike nalazimo u sljedećem primjeru, kada govorimo o engleskom jeziku, dok u prevodu na srpski takva vrsta leksike nije neprevodiva, što ćemo vidjeti iz sljedećih primjera.

Вот ты, например (мы незаметно переходили на "ты"). (Ерофеев, 56)

Take you, old buddy, (we had started imperceptibly to get really friendly with each other).
(H. William Tjalsma, 93)

Eto ti, na primer (neprimetno smo prelazili na „ti“). (Badnjarević, 74)

Naime, u slovenskim jezicima postoji distinkcija između drugog lica jednine i množine za persiranje, dok u engleskom, konkretno, to ne postoji. To posebno dolazi do izražaja u prevođenju, kada se baš želi ukazati na razlike u obraćanju. Iz navedenih primjera se zaključuje da je u prevodu na engleski, prevodilac morao da interpretira cjelokupnu rečenicu da bi približio čitaocu engleskog govornog područja distinkciju u obraćanju. U tom slučaju je izvršena domestikacija. S druge strane, u prevodu na srpski, upravo zbog činjenice da oba jezika pripadaju istoj porodici jezika sa istom kulturološkom pozadinom i, shodno tome, distinkcijom u obraćanju i između drugog lica jednine i množine, čitaoci sa srpskog govornog područja percipiraju to kao „domaći“ element, tako da se može govoriti o domestikaciji, kada se radi o frazama prilikom obraćanja.

Ono što je bitno istaći kod ovih primjera sa TI jeste da oni sami po sebi ne predstavljaju kulturološko-specifične elemente kada se posmatra par ruski-srpski. Zato je ranije rečeno da pojedini elementi neće biti kulturološko-specifični za određeni jezik cilj. Oni ne predstavljaju problem kada se posmatraju na relaciji ruski-srpski. Međutim,

problem u prevođenju nastaje onda kada se oni prevode sa ruskog na engleski. U tom smislu su oni kulturološko-specifični.

2.1.5 *Realije*

Neizbježan dio analize prevođenja kulturološko-specifičnih elemenata jesu i realije koje, naravno, postoje u svakom djelu, pa i u ovom. Naime, realije su stvari koje imaju značaja za praktičan život, stvarnost, stvarna znanja, stvarne nauke, stvarne činjenice.

Tipičan primjer realija s kojim se susriječemo u djelu je riječ *гостинцы*. Dakle, u ruskom ova riječ označava „nešto što je ukusno“ i označava uvijek „nešto što se nosi u goste“. Prema Ožegovu⁶⁴ ova riječ spada u drevne ruske riječi, a koristili su je stari Rusi kada su poklanjali djeci poklone, ali prvenstveno slatkiše. Ova riječ je nastala od riječi *гость*. Zamijenila je riječ *подарок* i pri tome dobila sasvim drugačija semantička obilježja, bez emocionalne obojenosti. Obično su to bomboni ili medenjaci. Kroz sljedeće primjere ćemo vidjeti kako je ova realija prevedena na engleski a kako na srpski.

И как хорошо, что я вчера гостинцев купил, - не ехать же а Петушки без гостинцев. (Ерофеев, 8)

It's a good thing I bought some goodies yesterday-you can't go to Petushki without goodies. (H. William Tjalsma, 17)

I kako je dobro što sam juče kupio poklone; ne može se putovati u Petuške bez poklona. (Badnjarević, 12)

Iz navedenih primjera može da se vidi da je u prevodu na engleski izvršena domestikacija, jer riječ *goodies* prema *Cambridge Dictionary*⁶⁵ označava neku stvar koju ljudi vole ili uživaju u njoj, ali s konotacijom da je to nešto lijepo za jelo. Isto kao što je u ruskom umjesto *подарку* upotrijebljena riječ *гостинцы*, tako je i u engleskom umjesto riječi *presents* upotrijebljena riječ *goodies*. Dakle, prevodilac je prilagodio zastarjelu rusku riječ prevodu za englesko govorno područje, pokrivajući njeno semantičko polje. U

⁶⁴<http://spiritual.culture.academic.ru/>

⁶⁵http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/goody_1

prevodu na srpski je izvršena domestikacija u manjem stepenu, jer je prevodilac iskoristio neutralniju riječ *pokloni* koja u srpskom ne mora nužno da ima konotaciju nečeg slatkog.

Govoreći o ortografskoj adaptaciji, navešćemo primjer kod koga se jasno vide procesi domestikacije i forenizacije:

...Но теперь "довольно простоты", как сказал драматург Островский. И - финита ля комедиа. (Ерофеев, 50)

...But now "enough of simplicity", as the dramatist Ostrovsky put it. And finita la comedia.

(H. William Tjalsma, 73)

...Ali sada je "dosta naivnosti", kako je rekao mudro, dramaturg Ostrovski. Finita la comedia. (Badnjarević, 59)

Kao što se može primijetiti, u jeziku izvoru procesom transkripcije i fonetizacije *finita la comedia* (ital.) je prilagođena ruskom jeziku (*финита ля комедиа*), dok je u engleskom i srpskom zadržan originalni naziv na italijanskom, pri čemu je u oba slučaja izvršena forenizacija.

Sljedeći primjer realija odnosi se na garderobu, a konkretna riječ u ruskom jeziku je *телогрейка*. Slijede primjeri iz djela sa analizom prevodilačkih rješenja u engleskom i srpskom.

Вот - справа, у окошка - сидят двое. Один такой тупой-тупой и в телогрейке. (Ерофеев, 11)

Look at that pair over there, on the right, next to the window. One of them is so stupid in his quilted jacket. (H. William Tjalsma, 29)

Evo – desno, kod prozora, sede dvojica. Jedan, tup-tup, u džemperu. (Badnjarević, 22)

Dakle, *телогрейка* u ruskom prema Ožegovu⁶⁶ označava staru rusku odjeću, za velike hladnoće, koja se nosi ispod košulje ili džempera, i obično je bez rukava. Obično su je nosili vojnici upravo zbog velikih hladnoća. Ono što je najbližije ovoj odjeći kod

⁶⁶<http://enc-dic.com/ozhegov/Telogrejka-35199/>

Engleza je *quilted jacket* što predstavlja ujedno adekvatan prevod, ali domesticiran. Uglavnom se ovaj dio odjeće kod Engleza koristi kao jakna otporna na kišu, koja pruža toplotu, ali *quilted jacket* kod Engleza ima više svakodnevnu upotrebu ili kao dio modne odjeće, dok kod Rusa je korišćena najviše od strane vojnika. U prevodu na srpski, takođe, je izvršena domestikacija, jer je prevodilac ovu riječ preveo kao *džemper* što nije isto što i *мелогрейка*, a što se vidi iz prethodnog objašnjenja.

Naziv prodavnice *Елисеевский* (rus.) u engleskom jeziku je prevedeno kao *the big Eliseev grocery*, iako nigdje u originalu nije naznačen o kakvom i kolikom se lokalu radi. U originalu piše *магазин*, što je na ruskom, u osnovnom značenju *prodavnica*, a u srpskom prevodu, opet zbog konteksta, prevedeno je kao *jelisejevski bife*, jer glavni junak poeme traži gdje može da kupi nešto alkoholno. Dakle, u oba slučaja, zbog prisutnosti „stranog“ u prevodima, nailazimo na proces forenizacije.

Tipičan primjer kulturološko-specifičnog elementa, a koji spada u realije, je riječ *комсомолец*. Prema Ožegovu⁶⁷ data je definicija skraćenice KOM SO MOL, od koje je dodavanjem prefiksa **-ec-** nastala riječ za pripadnika te organizacije. Kod nas su to bili omladinci iz Saveza komunističke omladine Jugoslavije – SKOJ ili slično tome. U ruskom je to *Коммунистический союз молодёжи* (Komunistički savez mladih). U pitanju je skraćenica, ali joj je dodat sufiks. U ruskom se skraćenice ne mijenjaju po padežima, ali upravo zbog učestale upotrebe, ova skraćenica je stekla osobine imenice pa je dobila broj, rod, padež. Slijede primjeri iz djela.

Вот, полюбуйтесь, например, это линия комсомольца Виктора Тотошкина.
(Ерофеев, 25)

Here, for you to admire, for instance, is the chart for Viktor Totoshkin, the member of Komosomol. (H. William Tjalsma, 38)

Evo, divite se, na primer, ovo je linija komsomolca Viktora Totoškina. (Badnjarević, 30)

⁶⁷<http://enc-dic.com/ozhegov/Komsomolec-12781/>

Iz navedenih primjera odmah se uočava da je u oba slučaja, tj. i u jednom i u drugom prevodu izvršena forenizacija, zato što ni u jednom ni u drugom jeziku ne postoje ekvivalenti za ovaj termin, već se vidi prisustvo stranog elementa.

Naredni primjeri, takođe, spadaju u realije ali i u vulgarizme. Međutim, kako su oba primjera u istoj rečenici, zbog lakše preglednosti odlučili smo se da ih svrstamo u ovu kategoriju.

...меня - снизу - сочли штрейкбрехером и коллаборационистом, а сверху - лоботрясом с неуравновешенной психикой. (Ерофеев, 30)

...me, who was considered, at the bottom, a fink and a colaborator and, at the top, a good-for-nothing with an unstable mind. (H. William Tjalsma, 41)

...mene – kojeg su dole smatrali za štrajkolomca i kolaboracionistu, a gore – za vucibatinu sa neuravnoteženom psihom. (Badnjarević, 32)

Prva podvučena riječ spada u *kalk* – predstavlja proces stvaranja novih riječi u jednom jeziku po ugledu na riječi iz drugih jezika. Radi se, dakle, o složenicama, gdje se jedan dio prevede, a drugi dio ostane u originalu. Iz jezika izvora primjećujemo da je etimologija ove riječi engleska, jer prema rječniku Merriam-Webster⁶⁸ *strikebreaker* (eng.) je radnik koji radi dok su ostali na štrajku ili osoba koja zamjenjuje nekog radnika dok je na štrajku. U ruskom je transkripcijom i fonetizacijom ova riječ prilagođena engleskoj, dok je u prevodu na srpski ostao bukvalan prevod *štrajkolomac* (štrajk/strani dio, lomac/prevedeni dio), a u prevodu na engleski *fink* što je, u suštini, sinonim za riječ *strikebreaker* prema rječniku Merriam-Webster.⁶⁹ Prema ovome, možemo reći da je u prevodu na srpski izvršena blaža domestikacija, jer ova riječ nije toliko česta u upotrebi, ali se srijeće, naravno, kao i u prevodu na engleski.

*Лоботряс*⁷⁰ (rus.) spada u vulgarizme i u svom osnovnom značenju označava nekoga ko je neradnik, ljenčuga, glupan, nevaspitana osoba. Međutim, u prevodu na engleski je izvršena domestikacija ali, u eufimiziranom obliku *good-for-nothing*. U

⁶⁸<http://www.merriam-webster.com/dictionary/strikebreaker>

⁶⁹<http://www.merriam-webster.com/dictionary/fink>

⁷⁰<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/99710>

prevodu na srpski je takođe izvršena domestikacija sa malo pojačanim značenjem, čime je riječju *vucibatina* pokriveno značenje riječi *лоботряс*.

Karakterističan primjer domestikacije i forenizacije kao i prevodilačkog izazova upravo se ogleda u sljedećem primjeru:

Он знает букву "ю" и за это ждет от меня орехов. Кому из вас в три года была знакома буква "ю"? (Ерофеев, 35)

He knows the letter Ю and expects some nuts from me for that. How many of you knew the letter Ю at three years? (H. William Tjalsma, 44)

On jasno izgovara "r" i zato od mene očekuje orahe. Ko je od vas u trećoj godini jasno izgovarao "r"? (Badnjarević, 34)

Iz navedenog primjera postavlja se pitanje zbog čega je baš ovo slovo *Ю* [ju] uzeto za primjer iz ruskog, a zašto je prevedeno sa *R* u srpskom, dok u engleskom je ostavljeno isto slovo. Naime, radi se o tome da slovo *Ю* mala djeca najteže usvajaju, odnosno taj glas, dok je kod nas to slučaj sa glasom *R*. Stoga, u engleskom je izvršena forenizacija, ostavljajući isto slovo iz ruskog, a u srpskom domestikacija upravo iz gorenavedenog razloga.

Govoreći o religioznim motivima i simbolima u djelu, naredni primjer opisuje, takođe, proces domestikacije i forenizacije kada je riječ o ovim prvim, s obzirom da ovo djelo obiluje time.

Вы к полуночи такой пламенный, что через вас девушки могут прыгать в ночь на Ивана Купала. (Ерофеев, 50)

Toward midnight you burn so that the Ukranian girls could jump over you as they jump over the bonfire on Ivan Kupalo Eve. (H. William Tjalsma, 62)

Postajete tako vatreni da djevojke uoči Ivandana mogu preskakati preko vas umjesto vatre. (Badnjarević, 50)

Praznik Ivan Kupala⁷¹ je staroslovenski praznik koji se slavi 24.juna (7. jula). To je praznik posvećen rođenju Jovana Krstitelja. Ovaj praznik postoji kod svih slovenskih naroda. Razlika je u tome što je kod Srba poznatiji kao Ivandan, pa je u tom slučaju taj praznik percipiran kao “domaći” element od strane čitaoca sa srpskog govornog područja. Međutim, naravno, na engleskom govornom području, zbog drugačije kulture i religije, taj praznik ne postoji, pa je u prevodu izvršena forenizacija, zadržavanjem praznika iz jezika izvora.

Zaključujući analizu korpusa na nivou na kojem su izdiferencirane kategorije elemenata za analizu kao i prevodilačke strategije, u narednom poglavlju prikazaćemo rezultate analize do kojih smo došli na kraju. Ti rezultati će pokazati koja je strategija bila učestalija u kom prevodu kao i razloge zbog kojih se to ispostavilo takvim.

⁷¹ <http://www.pravoslavie.ru/answers/6728.htm>

2.1.6 Distribucija prevodilačkih strategija kroz korpus i rezultati analize

Kako bi se stekla cjelovita slika o distribuciji prevodilačkih strategija domestikacije i forenizacije, analizirani su kulturološko-specifični elementi po kategorijama u ruskoj poemi *Moskva-Petuški* u prevodima na engleski i srpski jezik.

Iz analize se došlo do sljedećih rezultata, što je i potvrdilo hipotezu postavljenu u uvodnom dijelu rada, a prema kojoj se očekivalo da će tokom analize autor naići na više primjera domestikacije u prevodima na engleski jezik, nego u prevodima na srpski jezik. Ovakva hipoteza oslanja se na teoriju Even-Zohara po kojoj se pretpostavlja da su dominantniji, snažnije razvijeni književni sistemi zatvoreniji za strane kulture i češće pribjegavaju strategiji domestikacije, težeći da upodobe strane elemente svom izvornom sistemu, dok je u, uslovno rečeno, slabijim, manje dominantnim sistemima situacija obrnuta, tj. otvorenost za strane elemente je mnogo veća.

Dakle, najveći broj primjera u prevodu na engleski je pokazao kao učestaliju strategiju domestikacije 54% dok u prevodu na srpski je podjednako bilo zastupljeno primjera u kojima je izvršena i domestikacija i forenizacija 50%.

Tabela 1. Distribucija prevodilačkih strategija koji su korišćeni za analizu kulturološko-specifičnih elemenata u prevodima na engleski i srpski jezik. (126 analiziranih primjera u engleskom i srpskom prevodu, od čega je 63 primjera u prevodu na engleski i 63 u prevodu na srpski)

	Prevod na engleski	Prevod na srpski
Domestikacija	54%	50%
Forenizacija	46%	50%

Rezultati analize pokazuju da je preferirana strategija, kada je u pitanju prevod na engleski, strategija domestikacije. S druge strane, iz tabele vidimo da, kada je u pitanju prevod na srpski, podjednako je zastupljena strategija i domestikacije i forenizacije. Analiza je pokazala da je moguće izdvojiti elemente koji su podložni strategijama domestikacije i forenizacije, kako na leksičkom tako i na sintaksičkom nivou. U ovom korpusu, analizom prevoda kulturološko-specifičnih elemenata, došlo se do zaključka da je dominantna strategija domestikacije kada je u pitanju prevod na engleski (54%), dok je u prevodu na srpski podjednak broj primjera domestikacije i forenizacije (50%). Najmanje je bilo primjera u kojima je korišćena strategija forenizacije u prevodu na engleski (46%).

Prevodilačka strategija uopšte odražava društveni i kulturološki trend u savremenom društvu. U ovom slučaju možemo da kažemo da, s obzirom da je engleski (u ovom slučaju američki) jezik dominantniji u odnosu na srpski kao i američka književnost, ne dozvoljava veliki upliv stranih elemenata, osim u slučajevima kada ne postoje kulturološki obrasci i ekvivalenti za pojedine elemente, pa se pribjegava strategiji forenizacije. Stoga, savremeni prevodi (u ovom slučaju engleski) možda imaju tendenciju da se izoluju od stranog uticaja koliko je god to moguće. Međutim, srpski prevod, s druge strane, podjednako je otvoren za obje metode, što se vidi iz rezultata analize. Kako srpski jezik pripada istoj porodici jezika kao i ruski, moglo se i očekivati da će biti zastupljeno slučajeva u kojima su korišćene obje strategije. Osim toga, srpska književnost kao manje dominantna u odnosu na rusku i američku, dozvoljava upliv stranih elemenata ali, naravno, ne u velikoj mjeri, opet kako bi se sačuvao identitet srpskog jezika, ali u mjeri koja to dozvoljava kada je u pitanju ovakva vrsta analize i prevođenja.

U ovom radu, koristeći se metodama i strategijama iz studija prevođenja, a prvenstveno strategijama domestikacije i forenizacije, osmislili smo analitički okvir, tj. metodologiju za analizu kulturološko-specifičnih elemenata u poemi *Moskva-Petuški* Venedikta Jerofejeva.

Pošli smo od definicije kulturološko-specifičnih elemenata kao *tekstualno aktuelizovanih elemenata čija funkcija i konotacije u jeziku izvoru stvaraju problem za prevođenje na jezik cilj, kadgod je taj problem rezultat nepostojanja predmeta na koji se upućuje tim elementom teksta ili njegovim drugačijim intertekstualnim statusom u kulturološkom sistemu čitaoca ciljnog teksta*, te smo paralelnom analizom prevoda ove poeme na engleski i srpski utvrdili djelove teksta jezika izvora koji se mogu označiti kao kulturološko-specifični po toj definiciji. Međutim, s obzirom da pojedini elementi nijesu bili kulturološko-specifični za par jezik cilj ruski-srpski, takođe smo naveli i te primjere jer su se ispostavili kulturološko-specifičnim samo za par jezik cilj ruski-engleski.

Tako utvrđene kulturološko-specifične elemente smo razvrstali u različite grupe radi lakšeg snalaženja, zbog potreba i obima rada: imena – toponimi i antroponimi; vulgarizmi, psovke, žargonizmi, sleng, frazeologizmi, fraze prilikom obraćanja i realije.

Nakon toga posmatrali smo tako izdvojene kulturološko-specifične elemente u jeziku izvoru i dva jezika cilja i tako određivali kod kojih je primijenjena strategija domestikacije a kod kojih strategija forenizacije.

Ovakvu metodologiju smo primijenili na poemu *Moskva-Petuški* Venedikta Jerofejeva koja predstavlja korpus za analizu u ovom radu i došli do interesantnih rezultata. Analiza je potvrdila hipotezu postavljenu u uvodnom dijelu rada, a prema kojoj se očekivalo da će tokom analize autor naići na više primjera domestikacije u prevodima na engleski jezik, nego u prevodima na srpski jezik. Ovakva hipoteza oslanja se na teoriju Even-Zohara po kojoj se pretpostavlja da su dominantniji, snažnije razvijeni književni sistemi zatvoreniji za strane kulture i češće pribjegavaju strategiji domestikacije, težeći da

upodobе strane elemente svom izvornom sistemu, dok je u, uslovno rečeno, slabijim, manje dominantnim sistemima situacija obrnuta, tj. otvorenost za strane elemente je mnogo veća.

Preferirana strategija, kada je u pitanju prevod na engleski, je strategija domestikacije. S druge strane, kada je u pitanju prevod na srpski, podjednako je zastupljena strategija i domestikacije i forenizacije. Analiza je pokazala da je moguće izdvojiti elemente koji su podložni ovim strategijama kako na leksičkom tako i na sintaksičkom nivou. U ovom korpusu, analizom prevoda kulturološko-specifičnih elemenata, došlo se do zaključka da je dominantna strategija domestikacije kada je u pitanju prevod na engleski (54%), dok je u prevodu na srpski podjednak broj primjera domestikacije i forenizacije (50%). Najmanje je bilo primjera u kojima je korišćena strategija forenizacije u prevodu na engleski (46%).

Smatramo da se na osnovu iznesenih zaključaka može reći da se analitički okvir osmišljen i korišćen u ovom radu pokazao veoma korisnim za proučavanje i opisivanje kulturološko-specifičnih elemenata kao i za utvrđivanje gdje je primijenjena strategija domestikacije i forenizacije.

Pokazali smo da je moguće, uprkos analizi tri jezika, od kojih su dva dijametralno različita kakvi su engleski i ruski, mjerljivo analizirati elemente kulture u književnom djelu i strategije za njihovu analizu, što je samo po sebi vrlo kompleksno jer se radi o analizi tri jezika (engleski, ruski, srpski). Ovim smo pokušali dati doprinos istraživanju kulturološko-specifičnih elemenata i prevodilačkih strategija kakve su domestikacija i forenizacija. Osim toga, ovim radom se pokušalo, takođe, dati doprinos budućim generacijama studenata prevodilaštva, pogotovu sa smjera engleski-ruski, koji bi željeli da se bave ovom tematikom i ovom vrstom istraživanja.

BIBLIOGRAFIJA

Primarna literatura:

Ерофеев, Венедикт, *Москва-Петушки*, Издательство: Азбука, Азбука-Аттикус, Москва, 2012.

Erofeev, Venedikt, *Moscow to the End of the Line*, translated by H. William Tjalsma, Northwestern University Press, Evanston, Illinois, 1992.

Jerofejev, Venedikt, *Moskva-Petuški*, preveo Aleksandar Badnjarević, Adresa, Novi Sad, 2007.

Sekundarna literatura:

Bassnett, Susan, *Translation Studies*, London - New York, Routledge, 2002.

Birdwood-Hedger, Maya, *Tension between Domestication and Foreignization in English-language Translations of Anna Karenina*, University of Edinburgh, 2006.

Ерофеев, В.В., *Энциклопедия русской души*, Санкт-Петербург, Азбука, 2010.

Hatim, Basil; Munday, Jeremy, *Translation - An Advanced Resource Book*, London and New York, Routledge, 2004.

Hlebec, Boris, *Opšta načela prevodenja*, Beograd, Beogradska knjiga, 2009.

Hochel, Brano, "The Cross-Temporal and Cross-Spatial Factors and the Translation of Literary Language", *Translation Studies: The State of the Art*, 1991.

Lefevere, André, ed. (1992). *Translation/History/Culture: A Sourcebook.*, London – New York, Routledge, 2003.

Marojević, Radmilo, *Lingvistika i poetika prevodenja (međuslovenski prevod)*, Beograd, Naučna knjiga, 1988.

Munday, Jeremy, *Introducing Translation Studies*, London and New York, Routledge, 2001.

Newmark, Peter, *A Textbook of Translation*, London, Prentice Hall, 1988.

Pajić, Ljubiša, *Teorija i poetika prevodenja*, Beograd, Prosveta, 1981.

Pralas, Jelena, *Prevodenje kulturoloških obrazaca u prozi Džulijana Barnsa*, Novi Sad, 2011.

Venuti, Lawrence, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, London - New York, Routledge, 1995.

Venuti, Lawrence, *The Translation Studies Reader*, London - New York, Routledge, 2000.

Зайцев, А.Б., *Основы письменного перевода*, УРСС, Москва, 2010.

Even-Zohar, Itamar, "The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem", *The Translation Studies Reader*, pp. 192-197

Lewis, Dr. Tom J, "Untranslatable "You" in Chekhov's *Lady with Lapdog*", *Babel* 50:4 (2004), pp. 289-297

Schmidt, Goran, "Foreignization and domestication in the Croatian translations of Oscar Wilde's *The Picture of Dorian Gray*", Josip Juraj Strossmayer University, Osijek, 2013.

Shuttleworth, Mark; Cowie, Moira, *Dictionary of Translation Studies*, Manchester, St. Jerome, 1997.

Filipović, Rudolf, *Englesko-hrvatski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 2004.

Нелюбин Л.Л., *Толковый переводоведческий словарь*, Флинта, Наука, Москва, 2006.

Oxford Russian Dictionary, fourth edition, New York, Oxford University Press Inc., 2007.

Скворцов, Л. И., *Большой толковый словарь правильной русской речи*, Москва, Издательство «ЮНБЕС», 2005.

Stanković, Bogoljub, *Rusko-srpski rečnik*, Novi Sad, Budućnost, 1998.

<http://tolkslovar.ru/>

<http://www.pravoslavie.ru/>

<http://www.merriam-webster.com/>

<http://dic.academic.ru/>

<http://enc-dic.com/ozhegov/>

<http://dictionary.cambridge.org/>

<http://www.slovarik.net/>

http://spiritual_culture.academic.ru/

